

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav východoevropských studií

Bakalářská práce

Anna Tollarová

Rukopisný slovník litevštiny z první poloviny 19. století z Knihovny Národního muzea

The handwritten dictionary of lithuanian language from 1st half of 19th
century from the Library of the National Museum

Praha 2016

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ilja Lemeškin, Ph.D

Poděkování: Za vynaloženou energii, cenné zdroje, připomínky, rady a především za trpělivé vedení vedoucímu práce doc. PhDr. Iljovi Lemeškinovi, PhD, za podnětnou diskuzi účastníkům semináře *Litevský slovník Františka Ladislava Čelakovského*, jmenovitě Dianě Bednářové a Petru Savickému, rovněž děkuji Nadě Vaverové za rady a doporučení, Kateřině Balounové za nepřetržitou podporu a její babičce Marii Maškové za pomoc při porovnávání autografu.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím uvedených citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne

[vlastnoruční podpis]

.....

Jméno a příjmení

Klíčová slova

rukopisný slovník litevštiny, František Ladislav Čelakovský, lexikografie, lithuanistika

Keywords

The handwritten dictionary of lithuanian language, František Ladislav Čelakovský, lexicography, lithuanistic

Abstrakt

Záměrem práce je prozkoumat a rovněž připravit k tisku (nebo alespoň převést do digitální podoby) rukopisnou památku uloženou v Oddělení rukopisů a starých tisků Knihovny Národního muzea. Archiválii Litevský slovník (sign.: IV A 11) lze datovat polovinou 19. století a v rovině autorství spojovat s lithuanistickým odkazem F. L. Čelakovského. Pro pochopení geneze lexikografického projektu je zapotřebí tento rukopisný slovník porovnat s další složkou – Wypisky o gazyku litewském (sign.: IX E 4).

Vymezený cíl předpokládá řešení těchto dílčích úkolů:

1. Podložit či vyvrátit předpokládané autorství F. L. Čelakovského a zařadit rukopisnou památku do kontextu lexikografických a baltoslavistických zájmů 1. poloviny 19. století.
2. Zabývat se povahou Litevského slovníku. Zmapovat celkový záměr a účel slovníku. Vymezit záběr konfrontované lexiky a stanovit tematické okruhy zahrnuté do lexikografické práce.
3. Zamyslet se do jaké míry lexikografické sdělení odpovídá soudobým poznatkům srovnávací jazykovědy.

Práce má navázat na skrovný dosavadní výzkum a přispět k uvedení rukopisné lexikografické památky do vědeckého oběhu.

Abstract

The intention of this work lays on processing, exploration and press-preparation (at least partially) of the handwritten relic, deposited in the Library of the National Museum. This archival document is possible to date to the first half of 19th century and connect it with lithuanistic legacy of František Ladislav Čelakovský. To understand the genesis of this lexicographic project is necessary to compare this dictionary with other work – Wypisky o gazyku litewském. 1833 (sign.: IX E 4).

The defined purpose expects to solve these tasks:

- 1. To validate or refute authorship of F. L. Čelakovský. Incorporate this handwritten relic to the context of lexicographic and baltoslavic interests of the author.*
- 2. To explore the disposition of Lithuanian dictionary: main intention, role of the dictionary, scope of lexicon, thematic range.*
- 3. To compare notification of the first half of 19th century to knowledge of contemporary lithuanistic.*

This work continues in modest previous exploration and wants to make a contribution to release this relic to the scientific awareness.

OBSAH

PŘEDMLUVA	8
ÚVOD DO KULTURNÍHO KONTEXTU	12
URČENÍ AUTORSTVÍ SLOVNÍKU	14
1.1 PŘEDSTAVENÍ SLOVNÍKU	14
1.2 FRANTIŠEK LADISLAV ČELAKOVSKÝ JAKO AUTOR	15
1.2.1 Korespondence, literární činnost, folkloristické zájmy	15
1.2.2 Lexikografické zájmy	21
1.3 JINÍ MOŽNÍ AUTOŘI	25
1.4 VÝPISKY O JAZYKU LITEVSKÉM.....	27
1.5 POROVNÁNÍ AUTOGRAFŮ	28
1.6 DATA SLOVNÍKU.....	31
POVAHA LITEVSKÉHO SLOVNÍKU. JEHO ZÁMĚR, ÚČEL, OPODSTATNĚNÍ	32
2. 1 POVAHA LITEVSKÉHO SLOVNÍKU	32
2.1.1 Skupina koncepčně motivovaných statí	35
2.1.2 Folklorní motivy.....	36
2.1.3 Botanická a zoologická pojmenování	43
2.1.4 Etymologicky oprávněné snahy	49
2.1.5 Slavismy	52
STANOVENÍ HLAVNÍCH ZDROJŮ	55
ZÁVĚR	57
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:	60
SEZNAM TABULEK A OBRÁZKŮ:	63
PŘÍLOHY:	I
I: LITEVSKÝ SLOVNÍK	II
II: EXCERPCE PŘÍBUZENSKÝCH TERMÍNŮ POD LEXÉMEM A	CXL

Předmluva

F. X. Šalda ve svých *Českých medailoncích* napsal: „Čelakovský nebyl, není a nebude nikdy miláčkem mládeže, žen a mladých mužů.“ Autorka by hned na úvod ráda rozporovala tomuto tvrzení, neboť tohoto obrozence v oblibě chová. František Ladislav Čelakovský (7. března 1799 – 8. srpna 1852) je bezpochyby významnou osobností české literatury. S jeho jménem se čeští studenti seznamují již na základních školách. Díla *Ohlas písní ruských* a *Ohlas písní českých* jsou důležitou položkou každé učební osnovy obrozené literatury. Básnický odkaz tohoto obrozence je zřejmý, ovšem jeho zkoumání není předmětem této práce. Čelakovskému se budeme věnovat především jakožto lingvistovi. Nicméně není jednoduché separovat jeho uměleckou činnost od vědecké.

Aktualita této práce je podmíněna tím, že se věnuje nepříliš probádanému tématu. O rukopisném slovníku litevštiny poprvé pojednává článek pana docenta Ilji Lemeškina: *Františeko Ladislavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas* (Slovník litevštiny Františka Ladislava Čelakovského) v publikaci *Leksikografija ir leksikologija*¹ z roku 2010. V článku je popsána základní charakteristika zmiňovaného slovníku a rovněž jsou zde uvedeny důvody, pro které je možno přisuzovat autorství tohoto díla Františku Ladislavu Čelakovskému. Tato práce na tento text navazuje. O *Litevském slovníku* poté můžeme najít už jen zmínku v několika dalších publikacích nebo článcích. (Jako příklad si uvedeme publikaci *Encyklopedie baltské mytologie*² od M. E. Běťákové a V. Blažka nebo článek Vaidase Šeferise *Kristijono Donelaičio kūryba čekų filologijos akiratyje*³.)

V první kapitole bakalářské práce připomeneme hlavní důvody, kvůli kterým je možno tento slovník přiřknout jmenovanému obrozenci. *Slovník* zařadíme do kontextu dalších odborných zájmů Čelakovského, zejména jeho ostatních lexikografických děl. V druhé kapitole prozkoumáme charakter zmíněné památky. Zmapujeme celkový záměr a účel slovníku. Vymezíme záběr konfrontované lexiky a stanovíme tematické okruhy zahrnuté do rukopisné památky. V závěru se zamyslíme, do jaké míry lexikografické

¹ LEMEŠKIN, I.: Františeko Ladislavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas. In: *Leksikografija ir leksikologija*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010. Str. 98 – 113.

² BĚTÁKOVÁ, M. E., BLAŽEK, V.: *Encyklopedie baltské mytologie*. Praha: Nakladatelství Libri, 2012.

³ ŠEFERIS, V.: Kristijono Donelaičio kūryba čekų filologijos akiratyje. In: *Senoji Lietuvos literatūra*, 28. knyga. 2009. Str. 41 – 62.

sdělení odpovídá soudobým poznatkům srovnávací jazykovědy.

Při své práci zohledňujeme zejména následující zdroje. Důležitý je již zmíněný článek I. Lemeškina *Františkeo Ladislavo Čelakovskio lietuvii kalbos žodynas*, ovšem neméně významné jsou informace ze seminářů a přednášek vedených panem docentem na toto téma, z nichž jmenujeme především seminář *Litevský slovník Františka Ladislava Čelakovského*, který probíhal v akademickém roce 2013/2014. Z diskuzí a informací, které na něm zazněly, čerpáme některé dále uvedené teze, úvahy a interpretace (zvláště při rozboru vybraných slovníkových statí).

Klíčovým pramenem je bezpochyby samotný analyzovaný slovník. Dalším primárním zdrojem je archiválie *Wypisky o gazyku litewském*⁴, datovaná rokem 1833 a uložená rovněž v Knihovně Národního muzea, kterou budeme se slovníkem porovnávat v podkapitole 1.4. Důležitými zdroji jsou písemnosti, které obsahuje *Osobní fond F. L. Čelakovského*⁵, zejména pak korespondence. Ta je uložena v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Zdroji nápomocnými k samotné analýze *Slovníku* jsou *Lietuvių kalbos žodynas I-XX* (dostupné z <http://www.lkz.lt/startas.htm>), tedy *Velký slovník litevštiny*⁶, a databáze k etymologickému slovníku litevštiny: *Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė* (dostupné z <http://etimologija.baltexus.lt/>)⁷. Dalšími využívanými zdroji jsou *Etymologický slovník litevského jazyka*⁸ Wojciecha Smoczyńskiego nebo *Etymologický slovník jazyka českého*⁹, jehož autorem je Václav Machek. Teoretický rámec etymologického výzkumu poskytuje publikace *Úvod do studia etymologie*¹⁰ od Adolfa Erharta a Radoslava Večerky.

O životě českého obrozence pojednává *Život a působení Františka Ladislava Čelakovského*¹¹ od I. J. Hanuše z roku 1855. Toto dílo vzniklo bezprostředně po

⁴ *Wypisky o gazyku litewském. 1833* - Oddělení rukopisů a starých tisků Knihovny Národního muzea, sign.: IX E 4.

⁵ *Osobní fond F. L. Čelakovského* – Literární archiv Památníku národního písemnictví.

⁶ *Lietuvių kalbos žodynas I-XX*. Vilnius, 1956-2002. (Dostupné z <http://www.lkz.lt/startas.htm>) (Dále LKZ)

⁷ *Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė*. (Dostupné z <http://etimologija.baltexus.lt/>)

⁸ SMOCZYŃSKI, W.: *Lietuvių kalbos etimologinis žodynas*. Vilnius: Vilniaus universitetas, filologijos fakultetas, 2007.

⁹ MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Praha: ČSAV, 1957.

¹⁰ ERHART, A., VEČERKA, R.: *Úvod do studia etymologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981.

¹¹ HANUŠ, I. J.: *Život a působení Františka Ladislava Čelakovského*, Praha: Tisk umělecko-knihtiskařského ústavu K. Bellmanna, 1855.

Čelakovského úmrtí, ovšem jako cenný informační zdroj doposud neztratilo svou aktualitu. Z pozdějších monografických zpracování tohoto tématu lze odkázat na knihu Arthura Závodského *František Ladislav Čelakovský*¹² vydanou roku 1982. Z dílčích článků pojednávajících o tomto obrozenci si zmiňme *O filologickém vývoji Fr. Lad. Čelakovského*¹³ od Františka Bílého z *Listů filologických* z roku 1899. Za zmínku stojí sborník příspěvků ze sympozia ke 200. výročí narození zakladatele české baltistiky, které vyšly pod názvem *Poceta Čelakovskému*¹⁴ z roku 2004. Vědecký odkaz F. L. Čelakovského máme ne jen v podobě jeho díla *Mudrosloví národu slovanského v příslovích*¹⁵, ale především v soupisu jeho přednášek: *Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury národův slovanských*¹⁶ a *Čtení o srovnávací mluvnici slovanské*¹⁷. Jeho *osobní korespondenci*¹⁸ vydal a kritickým komentářem opatřil František Bílý. Rovněž během určování autorství pojednáme o článku *Jazykovědné rozmlouvání o jménu Slovan*¹⁹. Nutně je zapotřebí zmínit druhý díl *Slovanských národních písní* z roku 1825 a překlad *Litevských písní* z roku 1827, které dokládají Čelakovského zájem o litevský folklor.

Odborným zájmům F. L. Čelakovského je blízký Ignác Jan Hanuš, první biograf českého obrozence. O něm, jakožto o možném kandidátovi na autorství *Slovníku*, bude řeč na patřičném místě bakalářské práce. Zejména budeme vycházet z prací: *Nástin báječných bytostí, Báby a Děda, hlavně co do starožitností česko-slovenských*²⁰, kde se vyskytuje baltská tematika. O jeho životě pojednává monografie Jaromíra Loužila *Ignác Jan Hanuš*²¹.

¹² ZÁVODSKÝ, A.: František Ladislav Čelakovský. Praha: Melantrich, 1982.

¹³ BÍLÝ, F.: O filologickém vývoji Fr. Lad. Čelakovského: Přednáška Fr. Bílého, konaná v Jednotě českých filologů na památku stých narozenin Čelakovského dne 25. února 1899. In: *Listy filologické / Folia philologica*. Roč. 26, čís. 2. Praha: Ústav pro klasická studia AV ČR, 1899. Str. 103-116.

¹⁴ *Poceta Čelakovskému. Příspěvky ze sympozia k 200. výročí narození zakladatele české baltistiky Františka Ladislava Čelakovského*. [Vědecký red.]: Marvan, J. – Štoll, P. Praha: Univerzita Karlova, 2004.

¹⁵ ČELAKOVSKÝ, F. L.: *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích*. Praha: V kommissi u Františka Řivnáče, 1852.

¹⁶ ČELAKOVSKÝ, F. L.: *Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury národův slovanských*. Praha: Nákl. Musea Království českého, 1877.

¹⁷ ČELAKOVSKÝ, F. L.: *Čtení o srovnávací mluvnici slovanské na universitě pražské*. Praha: František Řivnáč, 1853.

¹⁸ BÍLÝ, F.: *Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského 1-4*. Praha: Česká akademie věd, 1907 – 1939.

¹⁹ ČELAKOVSKÝ, F. L.: *Jazykovědné rozmlouvání o jménu Slovan*. In: *Časopis Českého musea*. Praha, 1837. Str. 53 – 67.

²⁰ HANUŠ, I. J.: *Nástin báječných bytostí Báby a Děda hlavně co do starožitností česko-slovenských*, Praha: KČSN, 1864.

²¹ LOUŽIL, J.: *Ignác Jan Hanuš*. Praha: Melantrich, 1971.

Součástí práce je přepis *Slovníku* do digitalizované podoby, který můžeme nalézt jako přílohu (viz *Příloha I: Litevský slovník*). Lexémy v rukopisné verzi podtrhané červeně jsou zvýrazněny červenou barvou. Některé, zpravidla německy psané zápisy, jsou přiloženy v nezměněné grafické podobě z důvodu jejich nečitelnosti nebo nejasnosti. Do přepisu rovněž není zahrnuta excerpce příbuzenských termínů pod lexémem A. Domníváme se, že se jedná o prvek, který byl přidán až při pozdějším opisu *Slovníku*. Uvádíme jej pouze v naskenované formě (viz *Příloha II: Excerpce příbuzenských termínů pod lexémem A*).

Úvod do kulturního kontextu

O Národním obrození můžeme nalézt nespočet různých publikací a článků. Jmenujme si alespoň některé. *České národní obrození*²² z roku 1978 od Josefa Kočího, *Stručné dějiny literatury české*²³ z roku 1946 od Arne Nováka, *Cesty a cíle obrozenské literatury*²⁴ z roku 1958 od Felixe Vodičky nebo *Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ*²⁵ z roku 1995 od Vladimíra Macury. Jedná se o pojem, který výrazně rezonuje v dějinách české literatury. Označuje složitý historický proces, během něhož došlo k zastavení jazykového úpadku češtiny, ke kodifikaci českého jazyka a znovuoobnovení české literatury. V této době se začalo vytvářet národní povědomí a vznikl základ novodobého českého národa. Z hlediska časového vymezení se obvykle hovoří o čtyřech etapách. První je ovlivněná osvícenstvím, nazývá se obrannou a vymezuje se od počátku 70. let 18. století do začátku 19. století. Druhou zpravidla vymezuje počátek 19. století až počátek 30. let 19. století, pojí se s ní snaha prokázat bohatost jazyka a jeho konkurenceschopnost, ovlivňuje ji preromantismus. Třetí fáze označovaná jako romantická představuje vrchol Národního obrození a pokračuje do 40. let, zpravidla ji ukončuje rok 1848. Po ní přichází čtvrtá fáze, určovaná 50. lety, kterou ovlivňuje tzv. bachovský absolutismus. Znamená utlumení literárního dění, omezení publikačních možností a značný dohled cenzury.

Pozornost této práce se bude soustředit převážně na 1. polovinu 19. století. Český preromantismus se příliš neliší od světového. Charakterizuje ho zájem o přírodu, dávnou historii, jazyk a především o lidovou slovesnost. Vznikají sbírky lidových písní a pohádek. Vzrůstá zájem o slovanskou a srovnávací mytologii. V českém prostředí je tato doba spojena se jmény jako Jan Kollár nebo Josef Linda a Václav Hanka. Nejsou to však jen slovanské národy, na které čeští obrozenci soustředili svou pozornost. Také Pobaltí se těšilo zájmu. Bylo by však chybné předpokládat, že tento zájem se začal objevovat teprve v

²² KOČÍ, J.: České národní obrození. Praha, 1978.

²³ NOVÁK, A.: Stručné dějiny literatury české. Olomouc: R. Promberger, 1946.

²⁴ VODIČKA, F.: Cesty a cíle obrozenské literatury. Praha, 1958.

²⁵ MACURA, V.: Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ. Jinočany: H & H, 1995.

19. století. To ilustruje například skladba osobní knihovny Josefa Valentina Zlobického²⁶ nebo díla Josefa Dobrovského, který (rovněž) došel k přesvědčení o příbuznosti slovanských jazyků s jazyky indoevropskými, zvláště baltskými. Období 1. poloviny 19. století spojujeme se založením české baltistiky, s tzv. zakladatelskou generací²⁷, do níž patří osobnosti jako Pavel Josef Šafařík, František Ladislav Čelakovský a z části také August Schleicher. S odkazy na baltštinu se setkáváme v řadě děl z tohoto období a rukopisný slovník litevštiny, o němž se v této práci pojednává, s tímto dobovým zájmem zcela koresponduje.

²⁶ Viz LEMEŠKIN I.: Rankraštinis Frydrichui Wilhelmui Hakui priskiriamas vokiečių–lietuvių kalbų žodynas Čekijoje. In: *Acta Linguistica Lithuanica LXXI*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014. Str. 318–341.

²⁷ Označení převzato z publikace: Pocta Čelakovskému. Příspěvky ze symposia k 200. výročí narození zakladatele české baltistiky Františka Ladislava Čelakovského. [Vědecký red.]: Marvan, J. – Štoll, P. Praha: Univerzita Karlova, 2004.

Určení autorství slovníku

1.1 Představení slovníku

Archiválie *Litevský slovník* (sign.: IV A 11) se nachází v Oddělení rukopisů a starých tisků Národního muzea. Jedná se o rukopisnou lexikografickou památku v rozsahu 30 folií zahrnující přibližně 1646 slovních statí.

Jako první *Litevský slovník* popsal významný historik a archivář Národního muzea 1. poloviny 19. století F. M. Bartoš (1889 – 1972). Autor *Soupisu rukopisných památek Národního muzea v Praze*²⁸ *Litevský slovník* chybně identifikoval jako opis podle Nesselmannova lexikografického díla z roku 1850. Učinil tak zřejmě na základě excerpce lexémů označujících příbuzenské vztahy převzaté z tohoto slovníku, které můžeme nalézt hned na začátku archiválie u lexémů začínajících písmenem A. Na titulní straně pozorujeme snahu o určení autora v podobě tužkou psaného nesmělého nápisu s otazníkem *Erben?*. Úvahu o Erbenovi, jakožto o autorovi, u Bartoše nenacházíme, ovšem může se jednat o poznámku tohoto archiváře, který zcela korektně svou úvahu do tištěného soupisu neuvedl. Tak či onak se jedná o označení člověkem, který podle našeho soudu s českou baltistikou příliš velkou zkušenost neměl.

Chybnou charakteristiku *Litevského slovníku* opravil I. Lemeškin až v roce 2010²⁹, když tuto lexikografickou památku poprvé uvedl do lithuanistického oběhu. Lze souhlasit s argumenty I. Lemeškina. Slovník Nesselmannův je překladový, litevsko – německý, kdežto *Litevský slovník* je česko – litevský a spíše etymologický (v žádném případě se nejedná o slovník překladový). Excerpce příbuzenských termínů, kterou nacházíme u lexémů začínajících na písmeno A lze vysvětlit velmi jednoduše, a to tím, že ve slovanských jazycích lexémů s iniciálním A je menší množství, a proto zde autor excerpce našel dostatek volného místa. Autorství slovníku zmíněný badatel spojuje se jménem Františka Ladislava Čelakovského. Je ovšem nutné zohlednit další možnosti, tedy poukázat na další postavy 19. století, z pera kterých mohl tento litevský slovník vzejít. Otázku autorství budeme projednávat v následujících podkapitolách, dále navážeme

²⁸ BARTOŠ, F. M.: *Soupis rukopisů Národního muzea v Praze*. Praha: Melantrich, 1926.

²⁹ LEMEŠKIN, I.: *Františko Ladislavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas*. In: *Leksikografija ir leksikologija*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010. Str. 98 –113.

problematikou datace slovníku, která není shodná s tou Bartošovou.

1.2 František Ladislav Čelakovský jako autor

1.2.1 Korespondence, literární činnost, folkloristické zájmy

Jak již bylo řečeno v úvodu práce, sféra zájmu F. L. Čelakovského se zdaleka neomezuje na literární činnost. Přední český básník první poloviny 19. století působil jako první profesor slavistiky, na akademické půdě je taktéž považován za zakladatele české baltistiky.

O jeho životě není nutno pojednávat příliš podrobně. Absolvoval gymnázium v Budějovicích a v Písku. Studium filozofie ukončil v Praze roku 1821. Začátek jeho literární činnosti je spojen s básnickou tvorbou inspirovanou slovanskými národními písněmi. Pracoval jako redaktor v *Pražských novinách*, *České včele* a *Časopise pro katolické duchovenstvo*. Začátek jeho akademického působení na Univerzitě Karlově byl znatelně ztížen v důsledku historických a politických událostí z listopadu 1830 (Zevrubně o tom pojednává studie I. Lemeškina z roku 2008 *Augustas Schleicheris ir Praha*³⁰). Pražskou profesuru Čelakovskému zřejmě zhatilo udání za kritický příspěvek k uveřejněnému projevu cara Mikuláše I. k Polákům po potlačeném polsko-litevském povstání. Od roku 1840 byl mimořádným a od roku 1850 řádným členem Královské české společnosti nauk, roku 1842 odešel do Vratislavi, kde získal místo profesora slavistiky, o sedm let později se důsledkem Thunovy reformy vrátil zpět do Prahy, kde konečně zaujmul profesorskou stolicí ve stejném oboru.

Důvody, které autorství dovolují přiřknout F. L. Čelakovskému, jsou poměrně závažné. V časově blíže neurčeném fragmentu dopisu Josefa Vlastimila Kamarýta Čelakovskému se můžeme dočíst následující: „*Ten Litevský slovník již bych rád viděl hotový z mnohých příčin i proto, abych jednou od tebe aspoň slovem pozdraven byl.*“ Toto cenné svědectví pochází ze zlomku dopisu J. V. Kamarýta, který bohužel nebyl zařazen do sbírky dopisů Čelakovského od Františka Bílého. Epistolární pramen byl poprvé zveřejněn

³⁰ LEMEŠKIN, I.: Augustas Schleicheris ir Praha. In: LEMEŠKIN I., ZABARSKAITĖ J.: Lituanistinis Augusto Schleicherio palikimas I. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008. Str. 63 – 102.

v Litvě v článku I. Lemeškina *Františka Ladislava Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas*³¹. Vzhledem k důležitosti pro českou bohemistiku a baltistiku si tento zdroj³² uvádíme v podobě vizuální a dešifrované v plném rozsahu.

Ten Lemeškinj slovník žij' bych rád měl čít holový
z mnohých příčin i proto abyli jedním od tebe
aťpak slovem pozdraven byl.
Líš mlad Kunj mne dával, a nejopjše šel
na gezičk pozvání svoljiv, a ze si z čeho vybrati.
Baron Vernier se šel k němu liškem švignu
abraduže jatin aus z toho nic.
Odejlam s poděkou Bousing, Polské národny. – pořide
ačkáwage Zbirku Čechan. Šestli grem geg šel
podnyel švého nyměny a povoleny rač odpustiti;
mně se velmi líbil, aťpak je tak přetně liškem
nebo rozuměti tomu – a aťpak gešké ney
něč, budeti lo šel. Líš mý ga ne.
Kto neolyjš, geškli žij' Valuhradské vyjetny Waltera
Kota počalo, je nic mi švenit nepozlá. Nebo
čeká na penze ostatny – a šel anči dohodny.
Jatin líba te Kunj
Kamarýta

Obrázek č. 1: Dopis J. V. Kamarýta
(LA PNP, f. F. L. Čelakovský, dopisy J. V. Kamarýta)

³¹ LEMEŠKIN, I.: Františka Ladislava Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas. In: Leksikografija ir leksikologija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010. Str. 98–113.

³² LA PNP, f. F. L. Čelakovský, dopisy J. V. Kamarýta.

Ten Letawský Slownjg giž bych rád widěl hotowý z mnohých přjčin i proto abych gednau od tebe aspoň slowem pozdrawen byl.

List mlad Jung. Mne došel, a neyspjše tedy na gegich pozwánj swoljm, a je si z čeho vybrati.

Baron Vernier se těšil že mne listem twým obraduge zatím ono z toho nic.

Odesjlám s poděkow. Bowring. Polské národnj. - pořáde očekáwage zbjrku českau. Jestli gsem geg déle podržel twého mjněnj a powolenj rač odpustiti, mně se welmi ljbil, aspoň že tak pěkně tištěné nebo rozuměti tomu – u mne geště nenj řeč, budeli to kdy Bůh wj gá ne.

Nic neslyšjš, gestli giž Solnohradské wydánj Waltera Skota počalo, že nic mi Neureutr. Neposjlá. Nebo čeká na penjze ostatnj – a těch arči dotud nenj,

Zatjm ljbá tě

Twug

(podpis)

Pro nás je směrodatná první věta uvedeného dopisu. Dozvídáme se, že 1) Čelakovský pracuje na litevském slovníku, 2) v této práci pokročil, poněvadž se hovoří již o "hotovém" slovníku, 3) odesílatel touží být osloven litevsky a slovník má pomoci porozumění případnému pozdravení.

Jistě stojí za zmínku, že v rozsáhlé korespondenci Čelakovský - Kamarýt skutečně nacházíme případ, kde autor Ohlasu písní ruských svého přítele oslovuje litevsky. Jedná se o oslovení "*Smagurci manám miėlausám Kamarytui*"³³ Tuto krátkou větu F. Bílý překládá jako: "*Na pochoutku mému nejmilejšímu Kamarýtovi*". Interpretace lexémů se zřejmou dativní koncovkou (-ám, -ám, -ui) žádnou pochybnost nevzbuzuje. Problém vyvolává slovní tvar "*smagurci*". Překlad „na pochoutku“ považujeme za příliš volný. Je pravděpodobné, že se jedná o barbarismus, kdy slovanská flexe -ci je uměle připojena ke kmenu substantiva *smagūris*, tj. *mlsoun*, *mlsal*, *labužník*³⁴. Z hlediska češtiny i litevštiny neobvyklejší tvar oslovení může supponovat epistolární úzus 19. století. Dedikační obrácení se k adresátu ve mnohém osobnější, intimnější rovině je příznačné pro korespondenci

³³ BÍLÝ, F.: Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského 1–4. Praha: Česká akademie věd, 1907–1939.

³⁴ Viz LKZ. Heslo: smaguris. (Dostupné z: <http://www.lkz.lt/startas.htm>)

zmíněných osob. Příkladem mohou být takové výrazy jako: *příteličku, rozmilý Vlastimile, zlatinký příteli*³⁵ apod. Tento úzus přátelské komunikace platit i v druhé polovině 19. století. Krásnou ukázkou poskytují dopisy Augusta Schleichera Ignácu Janu Hanušovi. "*Milý příteličku, zlatý mužíčku*,"³⁶, apod. Čili věta "*Smagurci manám miėlausám Kamarytui*" pravděpodobně má význam "*Mlsounku mému nejmilejšímu Kamarytovi*". Barbarský novotvar, který si Čelakovský dovoluje v dopisu užít, nemusíme nutně chápat v rovině konzumní a gastronomické. Význam *smagurci* mohl být dáván do souvislosti s touhou po vědění, vzdělání, tedy "*ten, který touží po potravě duchovní*", zvědavce. S ohlédnutím na tuto sémantickou rovinu dedikační větu lze vyložit následujícím způsobem: "*Zvědavci mému nejmilejšímu Kamarytovi*."

Toto oslovení nacházíme v dopise ze dne 4. března 1826 a představuje nadpis ke čtyřem překladům litevských dain ze sbírky L. J. Rhesy, jež vyšla v Královci roku 1825. Čelakovský tuto sbírku přeložil a vydal v Praze roku 1827 a jedná se tak o první překlad litevských dain do cizího jazyka. V dopise pozorujeme příklad toho, kdy autor zabraný do překládání šíří výsledky své práce ještě před samotným edičním výstupem. Bezprostřední zkušenost s překládanou látkou ho inspiruje k neobvyklejší dedikaci. Je možné zvažovat časovou souvislost s výše uvedeným fragmentem nedatovaného dopisu V. Kamaryta. Je-li tomu tak, potom archiválie musí být datována do března roku 1826. Horní hranici lze spolehlivě stanovit rokem 1833, kdy přítel Čelakovského zemřel.

Rozeberme si další informativní body z dopisu, které jsou nápomocné pro jeho dataci. Za 1) Kamaryt zmiňuje barona Verniera, který mu měl předat dopis od Čelakovského, za 2) Kamaryt přes Čelakovského děkuje Bowringovi, za 3) Kamaryt zmiňuje, že očekává českou sbírku polských národních písní, za 4) Kamaryt váhá nad datem vydání své sbírky, za 5) Kamaryt píše o Solnohradském vydání Waltera Scotta. Mimo jiné se hovoří o jistém pozvání obdrženém v podobě "listu mladého Jungmana". Adresant zvažuje kladné stanovisko vůči této nabídce. Rovněž poznamenává, že je z čeho vybírat. Avšak tento bod dopisu zdá se prozatím být poměrně nejasný, jelikož nevíme, o jaký druh pozvání se jednalo. Stejně tak není příliš nápomocná zmínka o vydání Waltera

³⁵ BÍLÝ, F.: Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského 1-4. Praha: Česká akademie věd, 1907 – 1939.

³⁶ LEMEŠKIN I., ZABARSKAITĖ J.: Lituanistinis Augusto Schleicherio palikimas I. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008. Str. 758.

Scotta v Salzburku, neboť se nám nepodařila nalézt informace o vydání jakéhokoli jeho díla ve zmiňovaném městě během zvažovaného časového horizontu.

Barona Verniera pravděpodobně můžeme ztotožňovat s osobou šlechtice jménem Wenzel Franz Josef Vernier de Rougemont (1759 - 1847)³⁷. O této osobnosti najdeme zmínku v několika dalších publikacích zabývajících se V. Kamarýtem. Jako příklad si uvedeme dílo *Přední křisitelé národa českého* od Antonína Rybičky, kde se dočítáme následující: „*Taktéž se byla času toho (1831) na Srabově v rodině barona Verniera, kamž Kamarýt alespoň jednou za týden docházel a přátelsky tam se bavíval, žalost rozhostila, ježto stará paní baronka na podzim nebezpečně se rozstonavši, dne 6. října r. 1831 zemřela a třetí den na to v Klokotech pohřbena byla, což našeho Kamarýta, jakožto důvěrného přítele a upřímného ctitele šlechtné rodiny této, nemálo dojalo a zkormoutilo.*“³⁸ Ve spojitosti s obsahem dopisu je možné jej navázat na list F. L. Čelakovského datovaného 21. listopadem 1827, kde reaguje na lítost svého přítele, že neobdržel list právě přes tohoto barona. „*Po bar. Vern. (gemuž mau poklonu složjš) gsem nemohl psáti a ljto mi bylo, ...*“³⁹

Je důležitá zmínka o J. Bowringovi, který roku 1827 v Londýně vydal sbírku *Specimens of the Polish poets*. J. Bowring sestavil sbírku polské poezie z literárních, nikoli lidových textů, což je v rozporu s formulací „*polské národní*“. K seznámení F. L. Čelakovského a J. Bowringa došlo na jaře 1827, kdy navázali vzájemnou spolupráci. Čelakovský byl J. Bowringovi nápomocný při sestavení sbírky: *Wybor z básnictví českého: Cheskian Anthology being a history of the Poetical Literature of Bohemian with translated speciems*, jež v Londýně vyšla roku 1832. Do antologie byly vloženy básně J. V. Kamarýta. Lze předpokládat, že ve zmíněném dopise Kamarýt prostřednictvím Čelakovského děkuje Bowringovi za uznání, tedy za začlenění svých básní právě do této sbírky.

Když J. V. Kamarýt píše o polských národních písních a české sbírce, míní tím nejspíše třetí díl *Slovanských národních písní*. Čelakovský se mu o plánech sestavit je zmiňuje v dopise z 27. března 1827. „*Po swátcejch hodlám pak prohlédnouti swé národnj zápisky a podjwati se, gižli čas, stlaukati na třetj djlek.*“⁴⁰ Konkrétní stopu poté

³⁷ Rodokmen rodu Vernier. (Viz <http://patricus.info/Rodokmeny/Vernier.txt>)

³⁸ RYBIČKA, A.: *Přední křisitelé národa českého* I. II. Praha: nakladatelství Fr. Šimáčka, 1883. Str. 257.

³⁹ LA PNP, f. F. L. Čelakovský, dopisy J. V. Kamarýtovi.

⁴⁰ LA PNP, f. F. L. Čelakovský, dopisy J. V. Kamarýtovi.

shledáváme v dopise z konce října téhož roku, kde píše: *“Zde ti posílám gako na ukázkú Zbjrku polskau, aby widěl gak česká wyhljžeti bude. Prohljdni gi, a brzy zas odešli, pak bude wile twá, pošlu i rusk. i srbks.”*⁴¹ Kamarýtova sbírka (*České národnj duchownj Písně. Djl prwnj sebrané od Jos. Wlast. Kamarýta*), o jejímž datu vydání váhá, vyšla roku 1831, což představuje další pevný mezník, do kdy představovaný dopis musel vzniknout.

Na základě zjištěných skutečností, můžeme předpokládat, že dopis byl sepsán někdy během října nebo listopadu 1827. Tomu nasvědčuje i porovnání s jinými Kamarýtovými dopisy z toho roku, neboť papír použitý ve stejné době obsahuje identický vodoznak.⁴²

Shrňme-li to, docházíme k těmto dílčím závěrům. 1.) Dopis lze spolehlivě datovat v rozmezí let nejdříve rokem 1826, nejpozději rokem 1831. 2.) Obsahová shoda související s tužbou být osloven litevsky nelze považovat za relevantní. Litevské oslovení Kamarýta Čelakovským mohlo pocházet z jiné doby. Je zcela legitimní i další výklad. Kamarýt neměl na mysli pozdrav psaný, tedy takový, jaký on již dostal, ale pozdrav orální, verbalizovaný, během osobního setkání. 3.) Rozmezí let 1826 až 1831 na základě analýzy obsahové stránky dopisu můžeme dále zúžit na říjen nebo listopad 1827. Paleografické komparace s jinými dopisy Kamarýta toto časové určení podporují.

Zájem o litevskou látku je patrný i z další korespondence mezi Čelakovským a Kamarýtem. Zvláštní zmínku zasluhuje dopis ze dne 8. února 1824, kde se Čelakovský zaobírá básníkem Kristijonasem Donelaitisem a jeho poemou Roční doby. *“Mé zaměstnánj gest neyvice nynj trochu litawsky. Práwě probjhám neylepšjho litawského básnjka, genž slowe: Donaleitis, a psal báseň we čtyrech zpěwých: Rok we čtweru počasj v hexam. Mášli, chuť, něco ti budouc. z něj do slowes. listu zaslowesním.”*⁴³ Ve Slovníku litevštiny nalézáme slovní zásobu související s Ročními dobami. Např. u hesla **bėditi** nacházíme spojení „*Mes bedni Lietuvinkai*“, *“Jsmež bídní Litevci”*. Považujeme to ovšem za nepřímé svědectví Čelakovského autorství. Víme, že Čelakovský zvažoval překlad Ročních dob, nicméně nakonec se do něho nepustil. Předpokládáme, že v opačném případě by byl výskyt “donelaitismů” mnohem větší.

⁴¹ LA PNP, f. F. L. Čelakovský, dopisy J. V. Kamarýtovi.

⁴² LEMEŠKIN, I.: Františko Ladislavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas. In: Leksikografija ir leksikologija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010. Str. 104.

⁴³ LA PNP, f. F. L. Čelakovský, dopisy J. V. Kamarýtovi.

V souladu se zaměřením a zájmy Čelakovského objevujeme ve *Slovníku* hojně folklorní motivy. Nalézáme rovněž četné botanické názvy. Stopy můžeme hledat i v *Jungmannově slovníku*, kde je na str. 651 u hesla *země* uvedeno heslo “*zemělička*” spolu s dvojslovím, “*Zeměličko, Květeličko – jest podle litevského Žemynėle, Žiedekiele, mytologicky zosobněno, místo: Země květorodná – Čelakovského Lit. Písně, s. 120.*” V souladu s tímto výkladem ve *Slovníku* nalézáme u hesla **bohyně Země** následující: “*Žemynėle žěděkle, pakylėk musū rankū darbus, Zeminičko květonosná (květonoško), požehnej našich rukou prací.*”

1.2.2 Lexikografické zájmy

Je nezbytné pokusit se zařadit *Litevský slovník* do kontextu Čelakovského lexikografických zájmů. Čelakovského filologický talent se začal prokazovat záhy po jeho příchodu do Prahy pod vlivem zde působících spisovatelů, zejména tedy Josefa Jungmanna a Josefa Dobrovského. Čelakovský projevoval vždy zájem o učení se cizích jazyků, zprvu motivované především láskou k lidové poezii. Na škole v Písku ovládl řečtinu a zdokonalil se v latině. Později v Linci se začal věnovat ruštině a slovinštině. Věnoval se také francouzštině a na Kamarýtovu radu i angličtině, ačkoli před ní se zaobíral ještě italštinou a polštinou. Když roku 1822 vyšly Dobrovského *Základy jazyka staroslověnského*, podnítily Čelakovského zájem o tento jazyk. Následovalo jeho studium staré gótštiny. František Bílý uvádí: „*Nezabýval se ani gotštinou samou jen tak ledabyly, nýbrž rozhodl se vypisovat kořeny gotských slov a stopovati příbuzenství jejich s kořeny slovanskými.*“⁴⁴ Vyvozujeme, že už od počátku se projevoval Čelakovského zájem o lexikografii.

Další prací, kterou je potřebné zmínit, je jeho slovník polabštiny. V publikaci Ignáce J. Hanuše se dočítáme: „*Zachovaly se pak z nářečí polabského 17. a 18. století některé tištěné, větším dílem ale rukopisné toliko slovníky v hrozné ovšem a zpotvořené formě obsažených v nich slovanských slov, tak píše kupř. Schulce. I všechny tyto slovníky opsal si, velmi pilně a pozorně ve svazek jeden pod titulem: Yocabalaría linguae Polabicae quae*

⁴⁴ BÍLÝ, F.: O filologickém vývoji Fr. Lad. Čelakovského: Přednáška Fr. Bílého, konaná v Jednotě českých filologů na památku stých narozenin Čelakovského dne 25. února 1899. In: *Listy filologické / Folia philologica*. Roč. 26, čís. 2. Praha: Ústav pro klasická studia AV ČR, 1899. Str. 107.

extant omnia. Pragae. 1827, a po opravení jak dalece možno bylo jejich zpotvořené formy, uspořádal je v etymologický slovník jeden. To se dělo v rocích 1826 — 1830; neboť v červenci r. 1827 píše už Kamarýtovi: „Slovník polabský již jest sestavený a nyní začínám načisto pracovat a opisovat.“⁴⁵ Tento slovník opatřil ještě gramatickým úvodem a následně jej počátkem roku 1830 zaslal prezidentovi Carské akademie věd v Petrohradě, Alexandru S. Šiškovovi, kterého již dříve požádal o sepsání předmluvy. K jeho vydání bohužel za Čelakovského života nedošlo. K vydání jej až roku 1901 pod názvem *Ostatki jazyka slavjan polabskich*⁴⁶ (Pozůstatky jazyka polabských Slovanů) připravil V. A. Francev.

Čelakovský přišel s myšlenkou vytvořit etymologický slovník slovanských nářečí a podobným způsobem, jakým pracoval na polabském slovníku, si začal zakládat slovník slovních kořenů všech slovanských nářečí. Vydání *Jungmannova Slovníku* ho přivedlo k myšlence sestavit český etymologický slovník, který měl vyjít jako VI. díl k Jungmannově dílu. Tento plán se neuskutečnil, vzešly z něho *Dodatky ke slovníku Josefa Jungmanna* z roku 1851. Je důležité připomenout, že roku 1827 navázal písemné styky s Johnem Bowringem. To jej inspirovalo ke srovnávání slov anglických a slovanských, celou jejich sbírku zaslal do Londýna roku 1828. Bílý ji ve svém článku nazývá „*Anglico-Slavonian-Researches*“⁴⁷. Bohužel se z ní do současnosti nic nezachovalo, respektive není známo místo jejího současného výskytu.

Roku 1837 vyšel v časopise Českého Musea jeho článek *Jazykozpytné rozmlouvání o jménu Slovan*⁴⁸. Článek překvapuje neobvyklou formou, kterou lze považovat za zastaralou. Jedná se o polemiku dvou osob, z nichž jedna je autor příspěvku. Vyjadřuje tezi, že slovo Slovan a člověk jsou stejného původu. Ze slova člověk se postupně vyvinulo slovo Slovák a z něho posléze Slovan a Slovanin. Jsou pochopitelné výhrady k obsahu *Rozmlouvání* a k samotnému etymologickému výkladu. Ovšem pro nás je směrodatné, že i v tomto výstupu se Čelakovský projevuje jako nadšenec pro etymologii. Z dalších děl je nutné zmínit *Mudrosloví*

⁴⁵ HANUŠ, I. J.: Život a působení Františka Ladislava Čelakovského, Praha: Tisk umělecko-knihtis - karského ústavu K. Bellmanna, 1855. Str. 22.

⁴⁶ FRANCEV, V. A.: *Ostatki jazyka slavjan polabskich*, sobrannyje i objasnennyje F. L. Čelakovskim. Petrohrad, 1901.

⁴⁷ BÍLÝ, F.: O filologickém vývoji Fr. Lad. Čelakovského: Přednáška Fr. Bílého, konaná v Jednotě českých filologů na památku stých narozenin Čelakovského dne 25. února 1899. In: *Listy filologické / Folia philologica*. Roč. 26, Čís. 2. Praha: Ústav pro klasická studia AV ČR, 1899. Str. 108.

⁴⁸ ČELAKOVSKÝ, F. L.: Jazykovědné rozmlouvání o jménu Slovan. In: *Časopis Českého musea*. Praha, 1837. Str. 53 – 67.

národa slovanského v příslovích⁴⁹ z roku 1852. Po jeho smrti vyšla díla *Čtení o srovnávací mluvnici jazyků slovanských*⁵⁰ a *Čtení o počátcích dějin vzdělanosti národův slovanských*⁵¹.

V kontextu zmíněných jazykovědných prací, tj. výpisků o příbuzenství gothských a slovanských slov, slovníku polabštiny, sbírky nazývané “*Anglico-Slavonian-Researches*” a snaze sestavit etymologický slovník slovanských nářečí, nachází *Litevský slovník* dobře své místo a zdá se, že vědecké činnosti Čelakovského plně odpovídá.

Text, který nalézáme ve *Čtení o počátcích dějin vzdělanosti národův slovanských*, dobře ilustruje Čelakovského postoje k balto-slovanské jednotě. Pro důležitost tohoto textu nejen pro lithuanistiku, ale také pro bohemistiku, si tento text uvádíme.

“Konečně jazyk litevský, se svými pobočníky lotyšským a vyhynulým staropruským, jeví se nám ve zvláštním a zajímavém poměru ke slovanštině, a zasluhuje pozornost každého zpytatele slovanštiny. Jazyk tento jest hoden, aby mu vůbec více péče bylo věnováno, a sice dokud ho ještě stává naživě; neboť při jeho vůči hledě rychlém mizení a ustupování s jedné strany němčině, s druhé ruštině, snad dříve než dvě stě let uběhne, darmo po Litvíněch ptáti se bude potomstvo.

Litevský jazyk při veliké své původnosti a přesnosti gramatické v lexikálním ohledu nad míru cizími živly jest nakvašen a přeplněn. Neboť zajisté, jak nyní ho stává, málem polovice slov jeho jest naprosto slovanská, a sice tou měrou, že větší část těchto slov patně z polštiny a ruštiny veň vešla, což z tisíciletého nám historicky známého sousednění jeho snadno dá se vyložit. Že by ale i jiná částka kmenův, k nejobyčejnějším pojmům se vztahující a oběma společná, též teprv za křesťanského věku byla v litevštinu se dostala, nedá se nijak pomyslet, a spíše vedeni jsme k onomu pravěkému pramenu, odkud u př. i příbuznost sanskrtu se slovanštinou se datuje. Jiný díl kmenovných slov jest docela zvláštní a vlastní jenom mluvě litevské, z části pak jsou tu i přijatá slova z germánských, finských a jiných jazykův.

Pole jazyka a národa litevského vidíme před čtyřmi sty lety ještě velmi prostranné, anoť velkoknížata jeho žezlem svým až Černého moře se dotýkali. Ale mluvověda druhdy prostírá i na ty věky světlo, o nichž se historie dokonce mlčí, a pomocí této nauky dovídáme se, že kmen litevský nejen sídla svá měl podél celého baltického moře, ale že hluboko i do samé střední Evropy sídly svými zasahovati musel. Kterak to lze dokázati? Nejinak než samým jazykem toho národu. Když nám listiny Pomořanské, Rýnské, Meklenburské, Braniborské atd. od 11 věku v další posloupnosti hojnost jmen podávají, ano když i nyní v těch krajích na zeměpisná přicházíme jména, ježto v žádném jiném jazyku smyslu nemají leč v litevském, aniž odjinud vyložit

⁴⁹ ČELAKOVSKÝ, F. L.: Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Praha: V kommissi u Františka Řivnáče, 1852.

⁵⁰ ČELAKOVSKÝ, F. L.: Čtení o srovnávací mluvnici slovanské na universitě pražské. Praha: František Řivnáč, 1853.

⁵¹ ČELAKOVSKÝ, F. L.: Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury národův slovanských. Praha: Nákl. Musea Království českého, 1877.

se dají: což z toho jiného možné uzavíratí, nežli že národ ten ovšem někdy tu i sídliti musel?

Větve litevské zajisté daleko u v osedlosti slovanské se prostíraly; a i to zdá se býti jisto, že Slované od věkův nejvíce v lůno tohoto národu se šířili s ním pomalu v celost splývající. Což v tom divného? Krajín prázdných bylo všude dostatek; příchylá povaha Litevského kmene k tichému životu a rolnictví dobře se shodovala s naší slovanskou, i mohl dobře oseděti jeden národ nejen vedle druhého, ale i mezi ním samým, jak toho posud u př. v Uhřích nám blízkých příklady máme před očima.

Abych přednešeného zde tvrzení svého nějaký dal důvod, volám ze mnohých jenom jeden, který nevíce snad zajímati bude, týká se vlasti naší.

Jak povědomo, chová v sobě slovanština díl takových slovních kmenů, ježto táhnouce se po veškeré mluvě její, každému nářečí jsou známa a v něm obsažena. Jsou opět jiná slova, ježto hned u větším hned u menším počtu těchto nářečí se nalézají; a konečně i taková, která jenom v jednom neb ve dvou se vyskytují, nepřestávající proto býti méně slovanskými. Tak má i naše čeština jistý počet kmenův výhradně jen v sobě chovaných, ač my je vždy za pravé české považujeme. Už pak nyní podobného, a který však v též aneb málo změněné podobě jen v litevském jazyku najdeme: jakžž záběrek z toho činiti jsme přinuceni? Nepochybně ten, že my Čechové museli se někdy s Litvíni stýkati a s nimi míti nějaké obcování.

Kam však dějepis náš sahá a co z něho víme, není stopy nejmenší o nějakém našem společenství na delší čas trvajícím s tímto národem, a pročez nezbývá nic jiného, leč té myšlenky povolití, že tato vzájemnost nepochybně sahá do oněch dob, o nichžto nestává žádné písemné památky.

Z většího počtu takových slov, jenž se mi sebrati událo, uvádím zde jenom některá: švarný: szwarus, čistý, hezký; náramný: nerammus, divoký, prudký; sluka = slankě, lot. slohka; luňák = lingě id. weihe od lingau, kruhem se vznášeti; ožanka (bylina teucrium): ožys kozel, jak i nám rostlina kozlík slove; zákampí: kampas, kout, stinné místo; chomol: kamolys, klubko, vír; krabatý: katrbūtas; klábositi: kalbu, mluvit; kalbėsis = řeč, povídání; šarapatka: szerpėtos = nýtek, drobeček; loudati se, = lendu, váhavě jíti, lezti; kmen = kamėnus; zvířetnice, večernice: žvėrinnė etc.

Anobř marně bychom se namáhali některá naše místní jména a jména řek ze slovanštiny chtíti si vyložiti; v litevštině ale hned zvuk i smysl se otevře, u př. Ūpa, Ūpice, Opava: lit. Uppė = řeka, potok; Labe od labas t. dobrá, živná a tak i Ogra, Ohře, od geras, což též dobrý znamená; Ploušnice, říčka u Děčína do Labe padající, od plusze, rýkos (jako Rokytnice); místa Řisuty rkvn. a ltm. kraj: lit. Reszutis, ořech; Lkouš a Lokšany od lokis, medvěd jako i Medvězí máme; Ula, Hula jm. muž. A Hulín, Hulice, lit. Ūla, skála (Skála m. Skalky); Lobze v bo. plu. a lokt. kraji, od lobis, statek, dvůr; Doksy a Doksany: u Litvínův běžné mužské jméno Doksa už v 14. století přicházející. Podobných jmen na litevštinu ukazujících lze najíti také na Moravě, Slezsku, v Lužicích a jinde, z čehož viděti, jak široce národ ten v neznámých nám časích se rozhošťoval a na jak skrovnou hrstku nyní sklesl. ⁵²

⁵² ČELAKOVSKÝ, F. L.: Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury národův slovanských. Praha: Nákl. Musea Království českého, 1877. Str. 64 – 66.

Z výše uvedené slovní excerpce naši pozornost vyžadují lexémy, které nacházíme i v *Litevském slovníku*. Konkrétně se jedná o adjektivum **švarný**: *szwarus*, verba **loudati se** = *lendu*, **váhavě jíti**, *lezti* a substantiva **sluka** = *slankė*; **zákampí**: *kampas*, kout, stinné místo; **kmen**: *kamėnas* (ač ve slovníku je slovo uvedeno jako femininum *kamiėna*) a **zvířetnice**, **večernice**: *zvěrinė*.

Ze zmíněných místních jmen ve *Slovníku* nalézáme u hesla řeka, *uppė* poznámku /sr. Úpa/, což dobře koresponduje s výše uvedeným pojednáním. Dále ve *Slovníku* nacházíme pokus vysvětlit etymologii slova *Odra*, nicméně nikoli od slova *geras*, nýbrž od slova *udra* (vydra).

Tyto shody do jisté míry posilují předpoklad, že autorem *Slovníku* je Čelakovský. Ovšem nemají pro nás rozhodující povahu. Neshoda ve výkladu slova *Odra* je možno vysvětlit postupem Čelakovského bádání, jeho jazykovědným vývojem a tedy možnou změnou názoru. Nicméně výkladová podobnost může být sekundární. Musíme brát v potaz, že přednášky Čelakovského patřily k těm nejoblíbenějším. Počet posluchačů se počítal na stovky, proto podobné prvky lze očekávat i od autora, který byl učením Čelakovského bezprostředně ovlivněn.

1.3 Jiní možní autoři

Máme vícero znaků poukazujících na Čelakovského, jakož na pravděpodobného autora *Litevského slovníku*. Ovšem naprostou jistotu nemáme. To nás opravňuje a nabádá k vyhledávání dalších možných pretendentů na úlohu autorství. Okruh postav, které mohly sepsat *Litevský slovník*, rozhodně není veliký. Zmínka o Erbenovi námi přisuzovaná F. M. Bartošovi nutí zaměřit pozornost na autora Kytice. Dalším uvažovaným kandidátem je autor *Slovanských starožitností*, Čelakovského současník a další ze zakladatelů české baltistiky: Pavel Josef Šafařík. Poslední osobnost, která přichází do úvahy během hledání původce archivní památky, je Ignác Jan Hanuš, Čelakovského následovník a korespondent Augusta Schleichera.

Karel Jaromír Erben je předním literátem Národního obrození. Narodil se v Miletíně 7. listopadu 1811, zemřel 21. listopadu 1870 v Praze. Studoval filozofii a práva. Od roku 1846 pracoval jako archivář Národního muzea. Inspirací pro jeho tvorbu se mu stala lidová

slovesnost. Byl však také mytologem, kritické vydání jeho mytologického díla vyšlo pod názvem *Slovanské bájesloví*⁵³ roku 2009 a obsahuje pět jeho studií. Erben se v nich také dotýkal litevské látky, avšak jeho ne vždy správné zápisy a některé faktografické chyby poukazují na to, že v oblasti baltistiky nebyl zběhlým odborníkem.

Okolnost, že Erben působil v Národním muzeu jako archivář, opravňuje k úvahám, že poznámka na titulní straně *Litevského slovníku* má ryze pragmatický ráz. Tedy může poukazovat na interní zacházení s archivní položkou uvnitř archivu. Dotaz může znamenat: "Viděl to Erben?", "Jak Erben (jako archivář) tuto položku identifikuje?"

Pavel Josef Šafařík se narodil 13. května 1795, v Kobeliarově a zemřel 26. června 1861 v Praze. Je významným česky píšícím etnografem a lingvistou slovenského původu. Jeho práce si brzy získaly věhlas a stal se mezinárodně uznávaným odborníkem. Jeho pracovní činnost úzce souvisí s univerzitní knihovnou, kterou řídil od roku 1848. Téhož roku byl jmenován prvním profesorem slovanské filologie na pražské univerzitě, ale svého místa se vzdal ve prospěch F. L. Čelakovského. Literárně byl činný jako básník, překládal z cizích jazyků. Sepsal řadu významných prací ze široce pojímané slovanské filologie a národopisu. O jeho zájmu o lithuanistickou látku svědčí také skutečnost, že byl jedním z adresátů, jimž August Schleicher zasílal své zprávy z Malé Litvy⁵⁴. Osobní fond Šafaříka obsahoval rukopis, který je datován rokem 1833, pojmenovaný jako *Výpisky o jazyku litevském*. Jeho porovnání se *Slovníkem* je věnována další podkapitola.

Z hlediska zájmu a svých lingvistických kompetencí se Šafařík skutečně mohl pustit do sepsání baltoslovanského etymologického slovníku. Nicméně podle našeho mínění by tento úkol byl býval splnil mnohem odbornějším způsobem.

Ignác Jan Hanuš se narodil 12. listopadu 1812 v Praze, kde také zemřel 19. května 1869. Zabýval se slovanskou mytologií, ovšem převážně vynikl v oboru filozofie jako odborník na Hegela. Od roku 1860 převzal po Šafaříkovi vedení univerzitní knihovny. Je autorem první biografie Čelakovského vydané roku 1855. Hanušovy práce o mytologii často zohledňují litevskou látku, z níž některá božstva, o kterých pojednává, figurují i ve

⁵³ ERBEN, K. J.: *Slovanské bájesloví*. Praha: AV ČR, 2010.

⁵⁴ LEMEŠKIN, I.: *Augustas Schleicheris ir Praha*. In: *Lituanistinis Augusto Schleicherio palikimas*. T. 1. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008. Str. 63-102.

Slovníku. Například již zmíněná *Zemenyle*, *Žėdėklele* nebo *Žemberys*. V jeho pracích jsou pozorovatelné etymologizující snahy, přičemž autor často vychází, nebo se opírá o litevštinu. Časté jsou rovněž odkazy na Čelakovského. Při bližší komparaci se zjistilo, že mezi jeho pracemi a *Litevským slovníkem* se nenachází větší počet shod.

1.4 Výpisky o jazyku litevském

Výpisky o jazyku litevském (sign. IX E 4) je rukopis sepsaný Pavlem Josefem Šafaříkem, který je datovaný rokem 1833. Je rozdělený na několik částí. Nejpodstatnější část představuje *Výtah slov z Ruhigova slovníku stejnokořenných se slovanskými*, který obsahuje o něco méně lexémů než *Litevský slovník*. Ve výtahu se vyskytuje přibližně 785 slovních statí, což oproti *Slovníku* je méně než polovina.

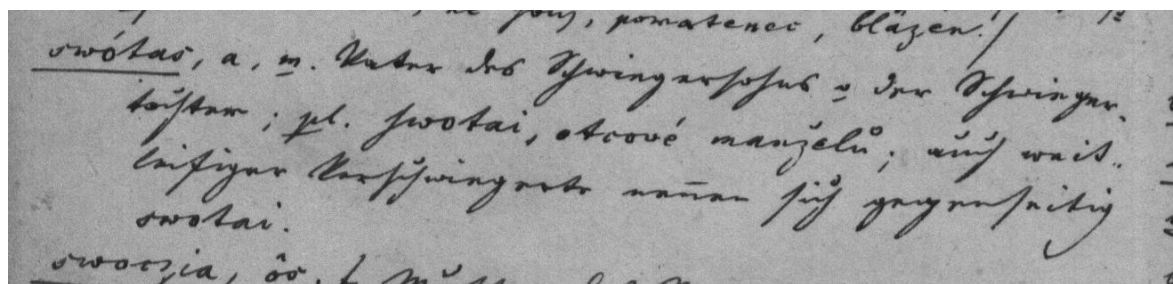
Je zde litevsko – české řazení (v některých případech je na druhé pozici lexém německý). Ovšem litevský index je seřazen abecedně. Naproti tomu *Litevský slovník* uvádí český (slovanský) index nahodile. Nehledě na rozdíly *Litevský slovník* z poloviny 19. století a *Výtah* z roku 1833 pojí mimořádná vazba. Jsou patrné shody užívaných lexikálních jednotek. Mezi lexikou zahrnutou do *Slovníku* a vypsanou v tomto rukopise můžeme nalézt určitou shodu. Můžeme to ilustrovat například tímto srovnáním. Z 50 hesel začínajících písmenem A jich ve *Slovníku* v některé formě můžeme nalézt 19. Ze 40 hesel začínajících písmenem B jich je ve *Slovníku* 35. Uvedené litevské lexémy začínající na E se ve *Slovníku* objevují všechny. Z 90 hesel začínajících na K se jich ve *Slovníku* objevuje více než třetina. V obou případech je patrný zájem o mytologii. Např. ve slovnících můžeme nalézt zmíněné některé mytologické bytosti: např. *Kaukas*, *Kaukaras*, *Laima*, *Žemberys*.

Po *Výtahu slov z Ruigisova slovníku* následuje oddíl *Srovnání řeckého s litewským dle Ruigise*, a to ve sledu řečtina a litevský protějšek. Následně na řadu přichází dodatek *Slova litewská a polská, Staropruské a litevské (Ruhig), Numeralia, Litewská slova z Bohusze, Další podoby zvl. s Německým*, poznámky gramatického rázu, *Porownánj litewštiny se srbštinou*, slova lotyšská, čudská a na závěr klíč k litevskému pravopisu a seznam tištěných pramenů.

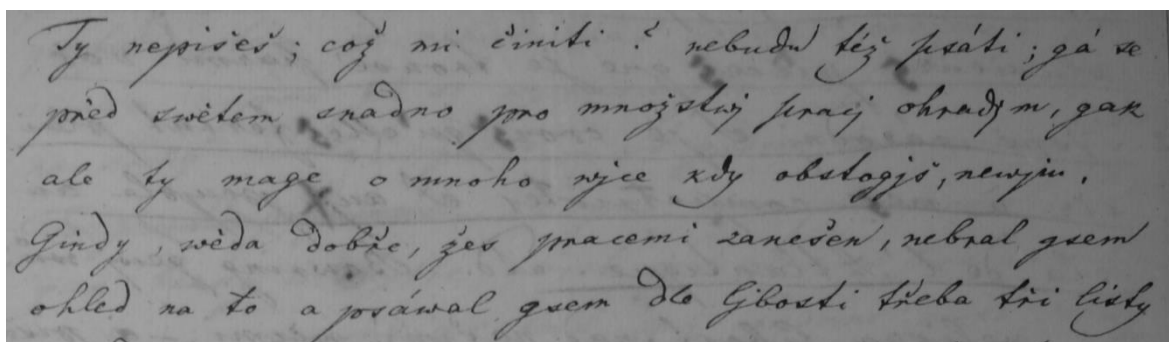
Skladba *Výtahu* koresponduje s obsahem pojednání o litevské slovní zásobě ve II. svazku *Slovanských národních písní* z roku 1825. Rozsah *Výtahu* plně odpovídá lexikografickým činnostem Čelakovského, jak on ji popisuje ve výše zmíněné své práci. Na základě těchto znaků můžeme soudit, že se nejedná o opis ranější verze *Litevského slovníku*, jak bylo naznačeno v článku I. Lemeškina *Františka Ladislavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas*. Spíše můžeme předpokládat, že obě práce mohly mít společný zdroj, tj. *Ruhigův slovník*. *Výtah* z hlediska vzniku *Slovníku* může být vnímán jako jeden z přípravných materiálů.

1.5 Porovnání autografů

Jednou z metod, která by mohla být při určování autorství nápomocná, je porovnání vzorku písma *Slovníku* s autografy Čelakovského a dalších jmenovaných možných autorů. Odborná grafologická expertíza provedena nebyla. Ze své strany poskytneme srovnávací materiál a některé úvahy k řešení dané problematiky. Uvedeme vzorky písma v této posloupnosti: *Litevský slovník*, dopis F. L. Čelakovského J. V. Kamarýtovi ze dne 24. 7. 1827, dopis Karla Jaromíra Erbena císařsko-královskému zemskému prezídiu ze dne 8. 8. 1846, *Wypisky o gazyku litewském* P. J. Šafaříka z roku 1833, ukázka rukopisu I. J. Hanuše.

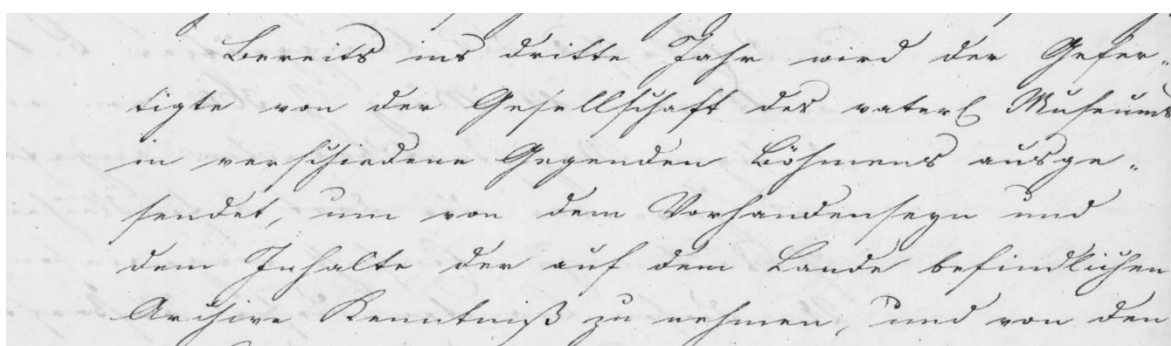
Obrázek č. 2: Ukázka rukopisu autora *Slovníku*
(*Litevský slovník*, sign.: IV A 11.)

Ty nepřiveš; což mi činiti? nebuduť též psáti; gá se
před světem snadno pro množství prací ohradym, jak
ale ty máge o mnoho více xdy obetogjs, newju.
Gindy, wěda dobře, žeš pracemi zanešen, nebral jsem
ohled na to a psával jsem do Gbosti třeba tři listy

Obrázek č. 3: Ukázka rukopisu F. L. Čelakovského, dopis z 24. 7. 1827

(LA PNP, f. F. L. Čelakovský, dopisy J. V. Kamarytovi.)

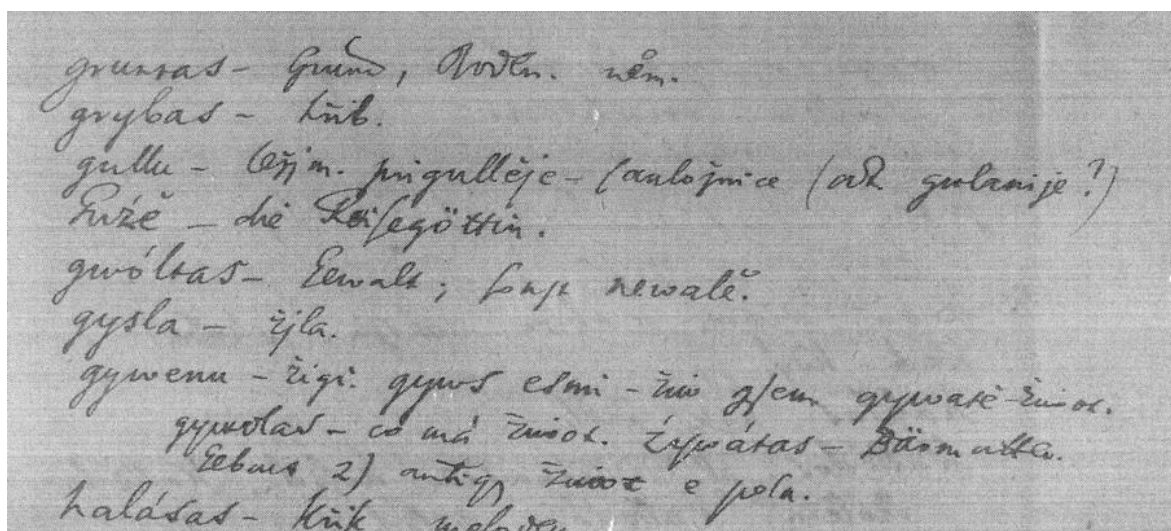

Leunich und seine Töchter sind die Götter.
sicht von der Götterwelt der ersten Menschen
in menschlichen Gedanken lebend und
fand, um von dem Menschen zu sein
dem Götter die auf dem Lande befindlichen
Anfänger der Kunst zu nennen, und von der

Obrázek č. 4: Ukázka rukopisu K. J. Erbena, dopis z 8. 8. 1846

(Dopis Karla Jaromíra Erbena c. k. zemskému prezidiu.

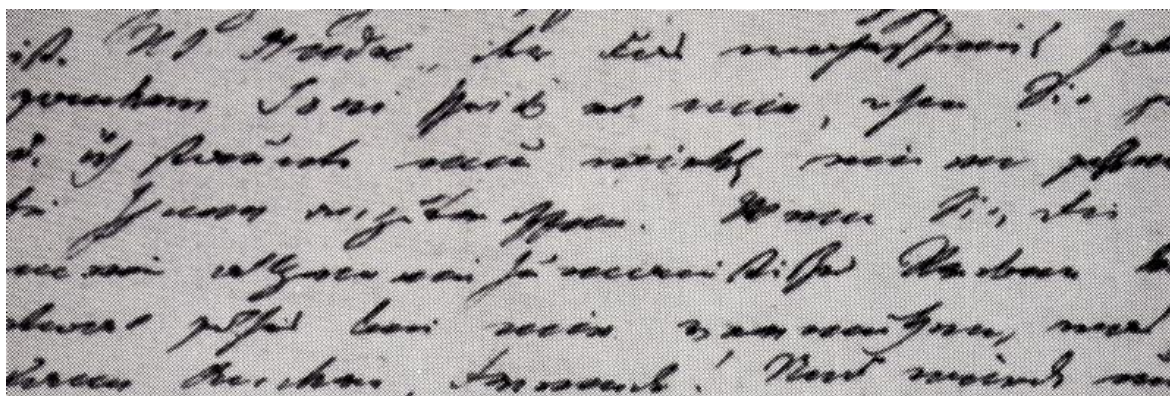
(Dostupné z <http://www.esbirky.cz/predmet/76797>))

grusas - grana, vodu. nem.
grybas - kůň.
gulka - čern. pruhleje - (analogie (od gulonje?))
Rukė - he Lėisgötin.
gwólas - Ewale; lase newale.
gysla - žla.
gywenu - žigi. gyws esmi - žiis glem gywatė žiios.
gywolas - co ma žiios. žywas - Bismatka.
Ebas 2) anty žiios e pola.
kalasas - kink. melode

Obrázek č. 5: Ukázka rukopisu P. J. Šafaříka, Výpisky o jazyku litevském, z roku 1833

(Wýpisky o gazyku litewském, sign.: IX E 4.)

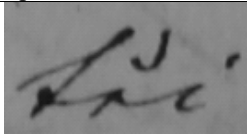
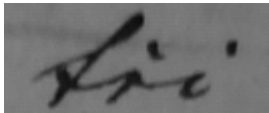
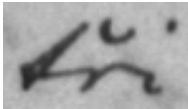
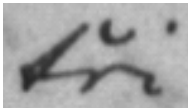
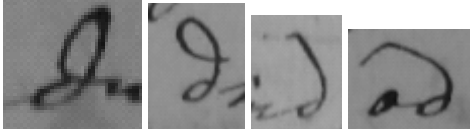
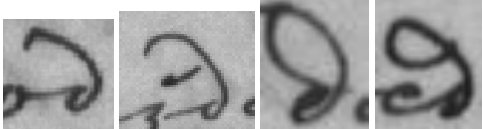
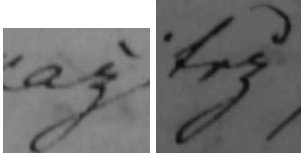
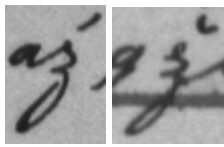
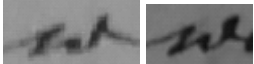
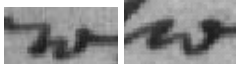
Obrázek č. 6: Ukázka rukopisu I. J. Hanuše
(LOUŽIL J.: Ignác Jan Hanuš. Praha: Melantrich, 1971. Str. 32.)

Na základě nám dostupných vzorků písma, a po diskuzi s několika dalšími laiky a písmomalířkou Marií Maškovou, si dovoluujeme vyjádřit domněnku, že můžeme P. J. Šafaříka i K. J. Erbena coby potenciální autory *Litevského slovníku* vyloučit. Písmo I. J. Hanuše je podobnější tomu, které je ve *Slovníku*. Ovšem pro formulaci věcného úsudku by bylo nutno pracovat bezprostředně s autografy I. J. Hanuše nebo jejich kopiemi v mnohem lepší kvalitě.

Písmo Čelakovského se zdá z prvního pohledu rozdílné, avšak při detailnějším průzkumu shledáváme podobné prvky. Můžeme jmenovat tyto: zachovávání velkých mezer, sklon písma, podobný tvar grafémů <z>, <t>, <d>, <w>. Vezmeme-li pro srovnání celý dopis Čelakovského z roku 1827 a jednu stranu *Slovníku*, můžeme si povšimnout dvou typů podoby písmene <k> (podle umístění ve slově), které se shodně objevují v obou rukopisech. Pro srovnání přikládáme několik ukázek. Využití nového pravopisu není překážkou. Je nutno mít na zřeteli, že Čelakovský mohl svou starší práci přepsat podle nových norem.

Ve zkoumání grafologických shod by bylo užitečné pokračovat. V tuto chvíli je pro nás podstatné následující zjištění. Myslíme si, že není nutno zvažovat o přispění třetí osoby, jak o tom píše I. Lemeškin ve svém článku *Františko Ladislavo Čelakovskio lietuvii kalbos žodynas*. Samozřejmě nic nebránilo Čelakovskému přepisováním svého staršího výtvaru podle nového pravopisu pověřit některého ze svých žáků nebo svých mladších spolupracovníků. Ovšem rozdílnost a shoda písma jsou rovněž dobře

vysvětlitelné věkovým rozdílem: čili lze vycházet z předpokladu, že písmo mladého Čelakovského se poněkud liší od písma téže postavy v polovině 19. století.

Ukázky:	Z dopisu F. L. Čelakovského	Z <i>Litevského slovníku</i>
Slovo: tři	 	
Písmeno: d		
Písmeno: z		
Písmeno: w		

Tabulka č. 1: Porovnání rukopisu

1.6 Datace Slovníku

Bartoš datoval *Slovník* rokem 1850. S ohledem na Čelakovského překladatelské zájmy, můžeme vyjádřit domněnku, že na *Slovníku* začal pracovat kolem roku 1825 a v průběhu dalších let jej dokončoval a upravoval. Dle užitého pravopisu se dá předpokládat, že analyzovaná verze slovníku vznikla později.

V souvislosti s vývojem českého pravopisu Sedláček uvádí následující: „Roku 1842 byla oficiálně zavedena další, a to tzv. skladná oprava českého pravopisu. Za dosavadní písmeno <g> se začalo psát <j>, neboť se [j] vyslovovalo, místo <g> se pak psalo pouhé <g> vyslovované [g], dlouhé měkké <i> se přestalo psát <j> a místo skupiny písmen <ey> se zavedlo podle výslovnosti <ej>, např. místo <woley> se psalo <wolej>. Zavedení této úpravy podpořil P. J. Šafařík a brzy byla přijata bez většího odporu.“⁵⁵ V roce 1842 navrhovaná změna psát <v> místo <w> a <ou> místo <au> prozatím neprošla. Ujala se až

⁵⁵ SEDLÁČEK, M.: K vývoji českého pravopisu. Část 1. In. Naše řeč, č. 76, 1993.
(Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=7120>)

po roce 1849.

Zkonfrontujeme-li *Litevský slovník* s těmito skutečnostmi, je vhodné zohlednit následující: v nejen česky psané části jsou písmena vyslovovaná jako [j] psána jako <j>, [g] je psáno jako <g> a [i] jako <i>, stejně tomu je v případě dvojhlásky <ou>. Rovněž [v] je zpravidla (alespoň u české lexiky) psáno jako <v>, ač skupinu lexémů začínající tímto písmenem zastřešuje v podobě <w>. Na základě těchto údajů lze dospět k výsledku, že *Litevský slovník*, respektive jeho pozdější opis, byl sepsán až po roce 1842, lépe předpokládat, že možná spíše po roce 1849.

Povaha Litevského slovníku. Jeho záměr, účel, opodstatnění

2. 1 Povaha Litevského slovníku

Ve výše uvedeném textu z přednášek F. L. Čelakovského můžeme najít jeho postoj k balto-slovanské problematice. Tento obroditel vyjádřil myšlenku, že předci Slovanů a Baltů v časech předhistorických bydlívali ve stejné rodné zemi, konkrétně v prostoru úrodné české kotliny a jako důkaz tohoto tvrzení podává místní názvy. Z pohledu dějin je to naprosto neopodstatněná koncepce. (P. J. Šafařík pravlast Baltoslovanů spatřoval v ústí Visly.) Nicméně v kontextu národního obrození se motivace takového pokusu jeví vcelku pochopitelná a oprávněná.

Můžeme vyjádřit předpoklad, že výše zmíněnou koncepci Čelakovského měl *Slovník* podpořit. Společná slovní zásoba musela dodat svědectví o existenci období baltoslovanské jednoty a vzájemného soužití ve společném prostoru. Tento koncept podmínil celkový ráz slovníku, který na čtenáře působí jako sbírka baltoslovanských izoglos.

Lexémy jsou řazeny ve sloupcích, nejsou podle abecedy. Bývá obvyklé, že se u každého hesla vyskytuje krátký vysvětlující článek. Shledáváme, že autor *Slovníku* je zčásti laik, neboť některé jeho snahy jsou neopodstatněné. V textu se vyskytuje řada slavismů (které byly do litevštiny přijaty v různých časových rozmezích, vyskytují se jak staré slavismy, tak poměrně nové). Nicméně to neubírá na skutečnosti, že F. L. Čelakovský v některých případech trefně postihl i zcela legitimní shody. Celkem se ve *Slovníku* nachází

1646 jednotlivých článků.

Písmeno	Počet článků	Písmeno	Počet článků
A	5	N	47
B	108	O	46
C	9	P	179
Č	54	R	83
D	99	S	192
F	4	Š	38
J	34	T	73
H	75	U	22
CH	23	W	132
K	148	Z	49
L	71	Ž	48
M	107		

Tabulka č. 2: Počet článků u jednotlivých písmen⁵⁶

Pokusíme se stanovit hlavní tematické okruhy *Slovníku*. Jako první určujeme skupinu koncepčně motivovanou. To jest statě, které málokdy bývají etymologicky oprávněné, avšak zřetelně ilustrují snahu doložit výše zmíněný koncept balto-slovanské jednoty nebo nabízí neotřelou tezi ovlivněnou obrozeneckým romantismem. Z této skupiny si uvedeme jako příklad pět statí a pokusíme se nastínit možnost jejich výkladu. Druhou skupinu tvoří folklorní lexika a mytologická pojmenování. Třetí sdružuje botanickou a zoologickou tematiku. Poslední dvě jmenované skupiny pojmem o něco širěji (především, co se týče záběru uváděných statí). Činíme tak i z toho důvodu, že zájem nejen o folklor, ale především o botaniku podporují myšlenku Čelakovského autorství *Slovníku*. Čelakovský se během celého svého života věnoval tvorbě květinových epigramů, o nichž blíže pojednává Artur Závodský ve svém článku *Květinové epigramy Fr. L. Čelakovského*⁵⁷. Zvláštní

⁵⁶ LEMEŠKIN, I.: Františko Ladislavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas. In: *Leksikografija ir leksikologija*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010. Str 100.

⁵⁷ ZÁVODSKÝ, A.: Květinové epigramy. In: *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university*. Brno, 1973. Str. 55 – 82.

skupinu tvoří ta hesla, kdy první lexém nepochází z českého, nýbrž jiného slovanského jazyka. Z té si jako příklad uvedeme pouze jedinou stat’.

Kauga (srb. = bitva), *kawà*, -*òs*, f.

Litevské substantivum sémanticky označující bitvu je *kova*. To odpovídá slovesu *kauti* (bít, zabít), kdy původním verbem bylo *kovoti*. To můžeme usouvztažnit s lotyšským *kavat*, bít a *kavejs*, “ten, kdo zabíjí”⁵⁸. V češtině stejný kořen nacházíme ve slovesu *kovati*. Machek toto označuje za baltoslovanské, kdy v češtině posléze došlo k zúžení významu pouze na kování⁵⁹.

Z etymologického hlediska se nabízí rozdělení na dvě základní skupiny, kdy první sdružuje lexémy, u nichž jsou autorovy domněnky o shodě oprávněné, a druhá ty, u nichž oprávněné nejsou. Leč takové dělení je poměrně široké. Z pohledu etymologie je třeba slovníkové statě podrobit komplexní a důkladné analýze, jejíž rozsah přesahuje rámec této bakalářské práce. Z tohoto důvodu toto hledisko pouze nastíníme. Uvedeme si příklady. Z první skupiny vybereme deset lexémů, u nichž je možné vypozařovat etymologickou shodu. Respektive je možno se na základě dalších vědeckých prací domnívat, že skutečně mají stejný baltoslovanský či přímo indoevropský základ. Jako příklady pro druhou skupinu poslouží deset lexémů z obsáhlé skupiny slavismů, které se ve *Slovníku* vyskytují.

⁵⁸ SMOCZYŃSKI, W.: Lietuvių kalbos etimologinis žodynas. Vilnius: Vilniaus universitetas, filologijos fakultetas, 2007. Str. 267 – 268. Heslo: *kauti*.

⁵⁹ MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: ČSAV, 1957. Str. 285. Heslo: *kovati*.

2.1.1 Skupina koncepčně motivovaných statí

Bũh, sr. *bũgstu*, *bũgti* = hroziti se, lekati se; *baugus*, *-i* = bázlivý; strašlivý, hrozný; *baugsztus*, *-i* = též, pak i divý (k. p. kůň); *baugsztumas*, *-o*, m. bázlivost; divost; *užbugstu*, zdivočiti se; *- bužawoju*, *-oti*, trapiti (katem)

V této statí nalézáme snahu o vysvětlení původu slova *bũh*. Toto slovo má pravděpodobně souvislost se staroindickým *bhaga* - „udělující, dávající“⁶⁰. Autor se snaží vysvětlit toto slovo, resp. v rovině indoevropštiny ho „legitimizovat“, pomocí baltštiny. Tedy, že se jedná o toho, koho se ostatní bojí. O slově *bũh* ve *Slovníku* pojednává ještě následující článek:

Bũh, *dẽwas*, *-o*, m.; su *dẽwũ*, *s bohem!* *dẽwai žina*, bohové znají to; *prisẽk dẽwq*, pris[ah]ám – *bũh!* – velký *bũh*, *dẽwalus*, *-aus*.

Dievas, dříve *Deivas*. Ve staré pruštině *deiws*. Podobné s latinským *Deus* (starší *Deiuios*). Na semináři byla představena teze, podle které je toto slovo srovnatelné se slovem *div*. Přídavné jméno *divý* mohlo znamenat božský, zázračný. Například *divizna* je „*květina obdařená magickou silou*“. Lze uvažovat například o tom, že *Divoženky* nemusely být divoké, ale jejich název odkazuje právě k jejich „božskosti“.

Bĩliti, **bẽliti**, *balu* n. *bastu*, *balti*; *baltas*, *-a*, bílý; dobrý, dobrosrdečný; *balti žmones*, dobří lidé; *balta galwa*, dobrá duše (mluví se k osobě ženské; *baltokas*, *-a*, bělavý; *baltummas*, *-o*, m. běloba; bílek; *baltybe*, bílá barva; *bẽlsti*, *baltoju*, *-oti*; *baltinu*, *-inti*, bĩliti.

U tohoto lexému má autor určitou snahu, aby skrz litevštinu vysvětlil význam původního adjektiva *bílý*. Tedy, že toto slovo mohlo označovat nejen barvu, ale i kvalitu. Tedy, že „co je bílé, to je dobré.“ *Balti žmonės* - dobří lidé.

Čelakovský předpokládal, že od slova *balti* jsou odvozeni Baltové. Pokud s tímto konfrontujeme jeho pokus o odvození původu slova *člověk* od slova *Slovan*, nalézáme sdělení v duchu romantické baltoslovanské vzájemnosti, totiž, že Slované jsou lidé a Baltové jsou dobří lidé.

V současnosti existuje předpoklad, že výraz Baltové má souvislost se slovanským *bláto* (litevsky: *bala*). Slovo *bílý* pochází ze všeslovanského základu. Polsky *biały*, ukrajinsky *bilyj*, rusky *belyj* aj. Machek uvádí, že staroslovenské *bělt* má protějšek v

⁶⁰ MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: ČSAV, 1957. Str. 75.
Heslo: *bũh*.

řeckém βαλιός, bílý, běloskrvnatý, což je příbuzné s litevským *baltas*⁶¹.

Kampa, *kampas*, -o, m., kout, cíp; jistý kraj; malý porostlý ostrov; skýva chleba; srov. *zákampí* = *užkapis*, -pjo, m

Tuto stat' můžeme interpretovat jako autorovu snahu dokázat původnost balto-slovanského soužití v české kotlině. Konkrétně v případě ostrova Kampa. Oblast *Užkapis*, *Zákampí* by tedy odpovídalo tomu, co se nachází „za Kampou“. Avšak ostrov Kampa je umělý, jeho název nejspíše vychází z latinského *Kampus*.

Kotva, *kátas*, -o, m.

Kotvu v litevštině označuje lexém *inkaras*, což je odpovídající latinskému *ancora* vycházejícího z řeckého ἄγκυρα⁶². Zde se pravděpodobně jedná o návaznost na slovo 'kočka', které se dle vědomí autorky bakalářské práce v českém prostředí užívá jako slangový výraz pro kladku.

Loki (v mith. germ.) sr. *Lókis*, -io, m. = medvěd /viz. sed./.

Zde můžeme nalézt snahu interpretovat jméno severského boha pomocí baltštiny. Původ jména Loki je nejasný, existuje několik různých výkladů, z nichž jedno je například možnost odvozovat jej od indoevropského kořene *leug* znamenajícím „rozbít“⁶³.

2.1.2 Folklorní motivy

Bohyně smrti, *Giltinė*, -ės, f. (vlastně žloutenice. sr. žlutý); mor, náhlá smrt. *Kad tawę Giltinė pasmaugtu*, kéž tebe Žloutenka uškrtí! *Giltinė sukka*, Žl. obchází (říká v nákažlivých neb epidem. nemocech) (Sch. 118).

Giltinė se v litevském folkloru vyskytuje, jedná se o „bohyni smrti“. Poprvé byla uvedena jako božstvo neštěstí ve spise M. Praetoriuse v knize *Preussische Schaubühne* (knižně vyšla 1703)⁶⁴. Nicméně původ tohoto slova je odvozovaný od slovesa *gėlti*, což

⁶¹ MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: ČSAV, 1957 Str. 54. Heslo: bílý.

⁶² BUCK, C. D.: A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal of the Indo-European Languages. Chicago, Illinois, 1948. (Dostupné z: <http://etimologija.baltexus.lt/?w=inkaras>)

⁶³ Viz <http://www.behindthename.com/name/loki>. Datum poslední revize 21. 7. 2016)

⁶⁴ BĚTÁKOVÁ, M. E., BLAŽEK, V.: Encyklopedie baltské mytologie. Praha: Nakladatelství Libri, 2012. Str. 78.

znamená uštknout, kousnout, bodnout, viz také pruské *gallan*, smrt⁶⁵, nikoli od *geltonas*, žlutý. Autor se snaží ztotožnit tato slova na základě barvy, tedy že smrtka je žlutá. Slovo žlutý pochází z protoindoevropského kořene *ghel* nebo *ghlo*. Ze stejného kořene pochází německé *gelb*, staroanglické *geolwe*, novoanglické *yellow*, české *žlutý*, ale i litevské *geltonas*⁶⁶.

U hesla žlutý se setkáváme s tímto vysvětlujícím článkem:

žlutý, *geltas*, -a, *geltà*, -õs., f., žloutenice; *gelte*, -ẽs; *geltunóju*, *geltunóti*, žloutnouti, *getóniju*, -iti, žlutiti; *geltliggà*, -õs., f., *gelsta*, -õs., f., žloutenice; odtud *Giltinẽ*, -ẽs, bohyně smrti, mora (vlastně žloutenice, kterážto nemoc mnoho v Litvě rádití musela, což tolik jmen jejích dokazuje).

Pozorujeme zde zmíněnou etymologickou snahu. Ohledně teze, že se žloutenka v oblasti Pobaltí hojně vyskytovala, více než např. v jiných částech Evropy, jsme nenalezli žádný zdroj, který by toto potvrzoval nebo vyvracel.

Od žlutosti se autor snaží odvodit také název pro vrbu, *žilvittis*.

vrba potoční, *žilwittis*, -czio, m., *Salix viminalis*, (od žlutosti?); též *žilwittis*

V Machkově slovníku nalézáme, že české *vrba* je příbuzné s označením tohoto stromu i v jiných slovanských jazycích (staroslovansky *vr'bbao*, ukrajinsky *verba*, polsky *wierzba*), jakožto je i příbuzné s litevským *virbas* - stonek, lotyšským *virbe* - hůlka a latinským *verbera* pruty (jimiž je trestáno)⁶⁷. Dle Abajeva⁶⁸ ve slově *žilvitis* odkazujeme na slovo *vytis*, kde pozorujeme indoevropský kořen **wei-*, “honit, točit”, přidáním formantu - *ti* vytvoříme označení pro vrbu. U lexému *žilvitis*⁶⁹ odkazuje Blažek na německé *grauweide*, to jest *grau* (šedá) a *weide* (vrba), jedná se tedy o kompozitum slov *žilas* (šedá) a *vytis* (vrba). Se žlutostí tento výraz souvislost spíše nemá.

Zkusíme postavit tezi významové spojitosti. V mytologii zaujímají stromy důležité postavení. “Vrba je významný strom jak v mytologii lotyšské, tak v mytologii vícero indoevropských národů, a je spjata s Velkou matkou a jejími projevy. Ve starořecké

⁶⁵ SMOCZYŃSKI, W.: Lietuvių kalbos etimologinis žodynas. Vilnius: Vilniaus universitetas, filologijos fakultetas, 2007. Str. 168. Heslo: gėlti.

⁶⁶ SMOCZYŃSKI, W.: Lietuvių kalbos etimologinis žodynas. Vilnius: Vilniaus universitetas, filologijos fakultetas, 2007. Str. 167 – 168. Heslo: geltonas.

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: ČSAV, 1957. Str.. 730. Heslo: žlutý.

⁶⁷ MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: ČSAV, 1957. Str. 693. Heslo: vrba.

⁶⁸ ABAJEV, V. I.: Historiko-etymologičeskij slovar osetinsogo jazyka, I – IV. Moskva-Leningrad, 1958 – 1989. (dostupné z <http://etimologija.baltexus.lt/?w=vytis>)

⁶⁹ BLAŽEK, V.: Old Prussian arboreal terminology. 2001. (dostupné z: <http://etimologija.baltexus.lt/?w=%C5%BEilvitis>)

mytologii byla vrba různými způsoby spojena s Erosem, Persefonou, Circeou. U Litevců si vrba zachovala vztah zejména k negativním aspektům Velké matky, neboť se pojí k čarodějnicím a kouzlení. V lotyšském folkloru si tento strom zachoval ambivalentní přirozenost a je sedadlem Slunce, slunečních dcer, Laimy či Máry.”⁷⁰ Lze tedy pozorovat, že se strom Vrba pojí s ženskými božstvy. Můžeme zde shledat i určitou míru chtoničnosti, čehož aspektem smrt je. Není tedy vyloučené, že usouvztažnění Giltině a vrby může mít svou míru opodstatněnosti. Ve slovanském prostředí zmiňujeme vrbu v souvislosti s její léčivou silou, magií, jasnovidectvím, je však také považována za strom smuteční.

V souvislosti s vrbou je ve *Slovníku* uvedeno ještě toto heslo:

vrba, *werbà*, -*òs.*, f. (palma, ratolest; v pl. *Werbos* n. **Werbû dëna** = Květná neděle; *Werbû nedële*, ten týden před Velkonocí; pro *Werbôs*.

Jak už bylo uvedeno, slovo *verba* patrně má svůj původ ve slovanštině. Název *Verbû diena* je pravděpodobně odvozen od *virbas*, *virbalas*.

Bůh lesní, *Girrystis*, -*sczio*, m. /od *girra*, -*òs.*, f. les, hvozd, poušť/.

Autor usuzuje, že toto slovo je vytvořené od lexému *giras*, v litevštině označující háj. Ovšem toto slovo bylo pravděpodobně vytvořené uměle. Encyklopedie baltské mytologie u tohoto hesla uvádí, že se jedná o pruské a možná i žemaitské božstvo bez jasné funkce a původu. Taktéž je uveden ve spise M. Praetoriuse. „Podle mytografů P. Skardžiuse a R. Balsyse jeho jméno vytvořil sám Praetorius, a to z Łasického *Prigirstyse*, tj. božstva či ducha, který slyší ty, kdo si šeptají. Jeho jméno je odvozeno od slovesného základu **gerd-* s derivačním sufixem *-st* : litevsky: *girdėti*, slyšet.“⁷¹

Bůh třesení země, *Drebkullys*, -*io*, m.

Pruský bůh podsvětí obdařený mocí uvádět zemi do pohybu. Je pomocník Pykuliův. Jméno je složenina ze slovesa *drebéti* (třást se, chvět se), druhá složka činitelské jméno *kulýs* od slovesa *kùlti* "mlátit".⁷²

⁷⁰ KURSĪTE, J.: Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā, Zinātne. Rīga, 1999. Str. 192.

⁷¹ BĚTÁKOVÁ, M. E., BLAŽEK, V.: Encyklopedie baltské mytologie. Praha: Nakladatelství Libri, 2012. Str. 78.

⁷² BĚTÁKOVÁ, M. E., BLAŽEK, V.: Encyklopedie baltské mytologie. Praha: Nakladatelství Libri, 2012. Str. 69.

Bůh hor, *Kaukárus*, -aus, m. /v[iz]. hora/; *Kaukas*, -o, m. Pidímužík, Alraun; také nekřtěně zemřelý; - *Kaukėnai*, -ũ, místo, kde jest mnoho Pidímužíků; *kaukspennis*, -o, m. hromový kámen n. klín.

Encyklopedie uvádí, že litevské *kaukas* je označením skřítky, ducha v podobě trpaslíka, šotka, mandragory. Podobně jej popisuje i M. Gimbutas⁷³. „*Kaukaras*, *kaukarus* "vrchol hory, hora", které má i theonymický protějšek ve jménu *Kaukuras*, jež Brodowski a Ruhig překládají jako "*Berggott*", čili "bůh hor".⁷⁴ *Kaukaspenis*, litevské označení belemnitu, tj. "čertův kámen", nástroj Hromovládce. Utvořené ze slov *kaukas* (šotek) a *spenys* (bradavka). Jiné označení je *laumės papas*.⁷⁵

Bohyně bohatství, *Gabjauja*, -ōs, f. – *Gabjaujis*, -jo, m. = deus horreorum (Schultz Gram. Sch. 120).

„*Gabjaujis* a *Gabjauja* jsou pruská božstva zemědělských prací a bohatství. Lexikograf Ruhig v glosáři z roku 1747 doplňuje: "*Gabjauja* – bohyně bohatství". Výklad jména představuje složenina slov *gebėti* (starat se, moci, být schopný) a *jauja* (sušírna obilí či lnu).“⁷⁶

Bůh Perun, *Perkūnas*, -o, m.; *Perkūnas grauja*, *grumena*, *musza*, hřmí; *Perkuno akmū*, hromový kámen. /v. hrom/; *perkunijs*, hřmění.

Bůh hromu, jeden z hlavních baltských bohů. Pozorujeme souvislost se slovanským Perunem. Kromě *Encyklopedie baltské mytologie* pojednávají o tomto bohu například tyto články: Gintaras Beresnevičius: *Lithuanian Mythology*⁷⁷ nebo Nijolė Laurinkienė: *Transformations of the Lithuanian God Perkūnas*⁷⁸.

⁷³ GIMBUTAS, M.: The Living Goddesses. University of California Press, 2001.

⁷⁴ BĚTÁKOVÁ, M. E., BLAŽEK, V.: Encyklopedie baltské mytologie. Praha: Nakladatelství Libri, 2012. Str. 89.

⁷⁵ BĚTÁKOVÁ, M. E., BLAŽEK, V.: Encyklopedie baltské mytologie. Praha: Nakladatelství Libri, 2012. Str. 88 – 90.

⁷⁶ BĚTÁKOVÁ, M. E., BLAŽEK, V.: Encyklopedie baltské mytologie. Praha: Nakladatelství Libri, 2012. Str. 74.

⁷⁷ BERESNEVIČIUS, G.: Lithuanian Mythology. In: BARANOVA, J.: Lithuanian philosophy: persons and ideas. Washington, D.C.: Council for Research in Values and Philosophy, 2001. Str. 31 – 41.

⁷⁸ LAURINKIENĖ, N.: Transformations of the Lithuanian God Perkūnas, *Studia Mythologica Slavica*, III, Ljubljana, 2000. Str. 149-157.

Bůh zlosti, Pykkullas, -o, m. /v. Zlý/.

Bůh podsvětí a temnoty. Pruská varianta Pekols/Pikols, srovnatelný řecko-římský Pluto.⁷⁹

Bohyně štěstí, požehnání, života: Láima, -ōs, f. Taip Laima lēmē, tak Laima ustanovila; Laime, -ēs, f., též. Ant Laimēs leistis, na náhodu, na štěstí něco dáti; - Laimas, -o, m. štěstí, osud; láimus, -i, šťastný, prospěšný; laimu n. laimju, -mėti, prospívati, získati. (Sch. 119).

Laima je bohyně, která se často objevuje v baltském folkloru a dainách a jistě by se o ní dalo napsat mnohé. Bývá označována jako „bohyně štěstí“, jak je ale uvedeno i v Encyklopedii „v litevském a lotyšském folkloru je její obraz poněkud odlišný.“ Vyjadřuje domněnku, že kronikáři díky své znalosti antické mytologie rozšířili působnost Laimě podle vzoru římské bohyně osudu a štěstí Fortuny i o šťastný osud. V lidové slovesnosti se Laimě objevuje jako bohyně osudu, jež rozhoduje, jak dlouho bude člověk žít a co se v jeho životě uděje. Často vystupuje společně s Dievasem.⁸⁰

bohyšky nižší třídy, víly, Laume, -ēs, f.; též mūra, divá žena, nejvíce víla; Laumēs apmainytas, dítě obměněné (věště); Laumes josta, duha; Laumes pápas, hromový klín; Laume gul ant skilwjo, mūra tlačí spícího žaludek /viz. cedulku/ (Sch. 118).

V etymologické rovině můžeme toto jméno spojovat s indoevropským kořenem -*leud^h* (růst, rodit). Prabaltské východisko by pak mělo podobu *Laudm(ij)ā*. Slovo proniklo i do sousedních jazyků. Polský výraz *lawma* označuje rusalku, běloruský *lauma* čarodějnici.⁸¹ Věště, obměněné dítě, odkazuje k námětům, kdy Laumy ukradli lidské dítě a nahradili jej svým. Ve *Slovníku* se heslo věště objevuje ještě jako samostatný článek:

věště (obměněné dítě), Laumēs apmainytas /v. Lauma a měniti/

Bohyně barev, Meletėle, -ēs, f. /sr. modrý/ (Sch. 120).

Encyklopedie uvádí jméno *Meletette*. Litevská bohyně barev rostlinného původu, speciálně modré. Souvislost se slovem *mėlas*, modrý, *mėlys*, modř.⁸²

⁷⁹ BĚTÁKOVÁ, M. E., BLAŽEK, V.: Encyklopedie baltské mytologie. Praha: Nakladatelství Libri, 2012. Str. 157.

⁸⁰ BĚTÁKOVÁ, M. E., BLAŽEK, V.: Encyklopedie baltské mytologie. Praha: Nakladatelství Libri, 2012. Str. 103.

⁸¹ BĚTÁKOVÁ, M. E., BLAŽEK, V.: Encyklopedie baltské mytologie. Praha: Nakladatelství Libri, 2012. Str. 106.

⁸² BĚTÁKOVÁ, M. E., BLAŽEK, V.: Encyklopedie baltské mytologie. Praha: Nakladatelství Libri, 2012. Str. 122.

Bohyně noci, strašidlo, *Naktinyczia*, -ōs, f. (Nočnice).

Nejspíše litevská forma polské Nočnice, tj. bytosti obdobné Polednici, jen její působnost spadá do noci. Její spatření znamenalo předzvěst smrti v rodině, v případě, že se jednalo o spatření oboustranné, smrt vlastní.

Bohyně země, *Žemyna*, *Žémina*, -ōs, f.; *po žéminą palindo*, pod zemí jest pochován; *Žemynėle*, -ėš, f., též; *Žemynėle žėdėkle, pakylėk musū rankū darbus*, Zeminíčko květonosná (květonoško), požehnej našich rukou prací (při pití piva se říká, při čemž se trochu piva na zem vylije.) (Sch. 111).

„Zemėličko, Kvėteličko,
kde vsadím keř růžový?
"Na vysokém pahorečku
blízko moře, u jezera."

„Zemėličko, Kvėteličko,
kde otce, matku najdu,
opuštěné já ubožátko?
"Na vršek jdi, na vysoký
u moře, u jezera."⁸³

Úryvek z překladu *Litevských písní*. Píseň *Dívka v cizině*. Zosobněná Matka Země je blízce příbuzná s řeckou Demeter.⁸⁴

⁸³ ČELAKOVSKÝ, F. L.: Litevské národní písně. Praha: W Šollowské kněhtiskárně wedenjm Jana Host. Pospjssila, 1827. Str. 120.

⁸⁴ GIMBUTAS, M.: The Living Goddesses. University of California Press, 2001. Str. 208.

Bůh země, Žemberys, -io, m., () , jemuž každý rok o Velikonocích tři hrstě plné každého setí, tři sousta každého jíd[1]a a bílý šátek obětován byl; jídlo sežrali psi, obilí se vyselo, a z toho co se sklídilo, vařilo se pivo, kteréž se pilo ve svátek toho boha a žemberinnis alus řečeno bylo. (Sch. 117 sn).

Ve *Velkém slovníku litevštiny* je možné najít heslo *žemberinis alus*⁸⁵, odkud je odkaz na boha *Žembaryse*. Pozorujeme tedy záměnu <a> na <e>. Další variantou jména je *Sambarys*⁸⁶. Je označen jako bůh země.

Bohyně zlosti, Magilà, v. mohyla (Sch. 118).

Magyla, pomocnice bohyně smrti *Giltinè*. U Ruhiga "bohyně hněvu pohanů".⁸⁷

Hvězda Večernice, Wakarũ žwaigzde, Wakarinne (žwaigzde)

Hvězda Zvířetice, Žwërinne, -ës, f., poněvadž při jejím východu vlk vychází; sr. francouzskou větou: „entre chien et loup“, tj. v soumraku. *Žwërinne mažoji*, hvězda Mars; *Žwërinne didëji*, hvězda Saturn /v. hvězda/.

V případě *Vakarinè* a *Žverinè* se jedná o tutéž postavu, která je spojena s večerní hvězdou (Venuší). Uváděna také jako sestra Jitřenky. Slovo *Vakarinè* odvozujeme od slova *vakaras* - večer, *Žverinè* od *žveris* – divé zvíře⁸⁸.

Jitřena (hvězda), ausz[r]õs žwaigžde, auszrinne, -ës, f.

Dle mytologie dcera Slunce (Saulè). Ranní hvězda. Jitřenka. Rozptyluje temnotu a rozsvěcuje oblohu. Odvozeno od slova *aušra*, úsvit.⁸⁹

Jezerník, ežerninkas, -o, m.

Encyklopedie baltské mytologie tuto bytost uvádí pod jménem *Ežerinis*. Zde je využíván jiný derivační sufix (sufix *-inis* naznačuje adjektivum, kdežto *-ininkas* odkazuje na substantivum). Podle encyklopedie byl charakterizován v 16. století Łasickým jako bůh

⁸⁵ Viz LKZ. Heslo: žemberinis. (Dostupné z: <http://www.lkz.lt/startas.htm>)

⁸⁶ Viz LKZ. Heslo sambarys. (Dostupné z: <http://www.lkz.lt/startas.htm>)

⁸⁷ BĚTÁKOVÁ, M. E., BLAŽEK, V.: Encyklopedie baltské mytologie. Praha: Nakladatelství Libri, 2012. Str. 111.

⁸⁸ BĚTÁKOVÁ, M. E., BLAŽEK, V.: Encyklopedie baltské mytologie. Praha: Nakladatelství Libri, 2012. Str. 221.

⁸⁹ O Aušrinè a Vakarinè více pojednává článek D. Razauskase. Viz RAZAUSKAS, D.: Iš baltų mitinio vaizdino juodraščių: Aušrinè (ir Vakarinè). LIAUDIES KULTŪRA, č. 6. 2011. (Dostupné z: http://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Razauskas_Dainius/Razauskas_BMVJ_LK_2011_6.pdf)

jezer.⁹⁰ Ve *Velkém slovníku litevštiny* je o něm hovořeno jako o vládci jezera⁹¹.

Z dalších folklorních pojmenování nacházejících se ve *Slovníku* si uvedeme následující: **bludička** (světélko), *baltwyksle*; **božíček**, *dėwaitis*; **bohyně deště**, *dėwaite szwenta*; **bohyně pouti**, b. pocestných; *Czuže*; **bůh sněhu**, *Blizguttis*, -io, **bůh veprového dobytka**, *krūke kiaulū*; **bůh hvězd**, *Žwaigždunkas*; **vlkodlak**, *wilkátas*.

2.1.3 Botanická a zoologická pojmenování

Stromy/Keře

bez, *būkas*, *búkas*, -o, m.

Možné konfrontovat s bukem. „*Buk* (lat. *fāgus*, sthn. *buohha*; ř. *phēgos* dub; nejistá je souvislost s kurdským *būz* „jilm“ a sl. *bъzъ* „bez“, kdežto sl. *bukъ* je patrně převzato z germánštiny.“⁹² Na semináři *Litevský slovník F. L. Čelakovského* byla vyslovena hypotéza o možné vícevýznamovosti tohoto slova. Dle ní se v Litvě buk příliš nevyskytuje; roste jižněji, tedy v prostoru kdysi obývaném starými Prusy (Kaliningradská oblast). Není jisté, zda tomu tak bylo vždy, buk pravděpodobně postupně vymizel (např. kácením lesů). Je možné odhadovat, že tento výraz se přiřadil k jiné rostlině. Ve *Slovníku* na *bez* odkazuje ještě článek: **bez**, *bézdas*, -o, m.; *bezdas*, -aus a

bříza, *beržas*, -o, m.; v pl. *beržai*, máje, kterými se o sv. duchu zdobí domy; *beržélis*, -io, m. břízka; také Květen měsíc; *beržinnis*, -e, březový; *beržynas*, -o, m. Březina.

Jak je uvedeno i v *Úvodu do etymologie*, jedná se o slovo se společným indoevropským základem. Uvádíme staroindické *bhūrja-*, lotyšské *bārzs*, staropruské *birse*, ruské *bereza*, slovenské *breza*. Slovo *beržynas* i *březina* vzniklo stejným derivačním procesem, ke kořenu *berž-* (*břez-*) se připojil sufix *-yn(as)* (*-in(a)*).

Název měsíce května v současné litevštině je *gegužė*.

⁹⁰ BĚTÁKOVÁ, M. E., BLAŽEK, V.: *Encyklopedie baltské mytologie*. Praha: Nakladatelství Libri, 2012. Str. 71.

⁹¹ Viz LKZ. Heslo: *ežerininkas*. (Dostupné z: <http://www.lkz.lt/startas.htm>)

⁹² ERHART, A., VEČERKA, R.: *Úvod do studia etymologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. Str. 168.

dub, *užūlas, aužolas, -o, m.*

javor, *jaworas, -o, m.; jowaras.*

lípa, *lėpa, -ōs, f.; lėpinne, -ės, f. lípenný.*

olše, *alksnis, élkšnis, -nio, m.*

osika, *drebule, -ės, f. (v. třásti se); drebulynas, -o, m. les osičí.*

Rostliny

Boží dřevce (*artemisia abrotanum*) *dėwmėdis, -dzio, m.*

Čelakovský ztotožňuje lidový název pro Pelyněk s jeho litevským protějškem. Tato snaha je sémanticky opodstatněná. Označení pelyňku je i v současné litevštině: *dievmedis*, jedná se o kompozitum složené ze slov *dievas* (bůh) a *medis* (strom).

chrpa, *charpa, karwžole, -ės, f. (kraví zelé) sr. kráva.*

levandule, *lawenda, -ōs, f.*

lilie, *lėlija, -ōs, f.*

pelyň, *pelinos, -û, f. pl.*

pivoňka, *piwania, -ōs, f., Paeonia*

růže, *rože, -ės, f.; rožinnis, -e, růženný; rožynas, -o, m., různý keř*

rmen, *remūnne, remúne, -ės, f., ramunne; Matricaria chamomilla*

routa, *ruta*, -ės, f., Thalistrum

V roce 1850 v *Časopise Českého muzea* vychází pod názvem *Kvítí 22 Čelakovského* epigramů. Jeden z nich se tematicky váže k routě, květině, která se čteně objevuje v litevském folkloru.

Routa

*Proč Litvinky a Polky milé, i ty Srbky lužické
Z routy si vínky vijí, písně o routě pějí?
Šťastní národové se nehlásí k routě zahořklé,
ji v podobenství vzal lid si jen uhnětený.⁹³*

Čelakovský se zde pomocí květinového symbolu vyslovuje o nešťastném osudu podrobených národů.

sedmikrása, *peidžole*, -ės, f., Tansendschön, Amarantha

vřes, *wiržis*, *birzdis*, -dzio, m.

Zoologická pojmenování

čáp, *diduttis* n. *dėduttis*, -czio, m. sr. *dėdas* = děd.“

bobr, *bėbrus*, -aus, m.

daněk, *danėlis*, -io, m. (Cervus dama).

jelen, *ėlnis*, -nio, m.; *ėlnias*, -o.

jeřáby (strakatý), *raibas*, -a; *marga raiba wiszta*, jeřábá slepice.

ježek, *jež*, *ežys*, -io, m.

⁹³ ČELAKOVSKÝ, F. L.: Kvítí - Routa. In: Časopis Českého muzea, svazek 24. Praha, 1850. Str. 102.

kachna, sr. *kagėnu*, -ėnti, Hurttėrn.

kapr, *kárpa*, -òs, f., *karpis*, -pjo, m.

kava, **kavka**, *kówa*, -òs, f.; *kowas*, -o, m.; *naktikówa*, krkavec.

kočka (kota), *kátė*, -ėš, f.; *kátas*, -o, n. *kátinas*, -o, m., kot, kocour.

kočka, *knauka*, -òs, f.; *knauju*, *knauti*, kňoukati, mňoukati.

krahuř, *wyturwanagis*, -io, n. /sr. *wyturys*, -io, m. = skřivan/.

králík, *karalikkas*, -o, m. (místo *kralikkas* Kaninchen).

kráva, *kárwe*, -ėš, f.; *karwžole*, -ėš, f. = chrpa, kraví bylina; *karwėna*, kravina (maso).

krt-ek, *kertus*, -aus, m.

kůna, *kiaune*, -ėš, f.

lev, *lėwas*, -o, m.; téř *lútas*.

lev, *lútas*, -o, m.; *lúte*, -ėš, f. Lvice.

medvěď, sr. *medinnis*, -e, divoký (co v lese jest; *mėdis*, dřevo, strom).

mezek, *mulas*, -o, m.

moucha, *musse*, -ėš, f.; *mussomirris*, -io, m. muchomůrka (houba).

můra, *slogintoja*, -òs, f. (od *slėgiu*, -gti, tlačiti, tířiti).

myš, *pelė*, -ėš, f.; *pelėš ugnis*, oheň hnilý /sr. *pelũ*, -lėti = plesnivėti/.

orel, *arėlis*, -io, m.; *ėrėlis*, -io.

osel, *ásilas*, -o, m.

ovce, *awis*, -ės, f.; (ovín) *ovčín*, *awyne*, -ės, f., *ovčák*, *awininkas*, -o, m., *awczorus*, -aus, m.

prase, *parszas*, -o, m., *parszelis*, -io, m. Prasátko

páv, *powas*, -o, m.; *powyczia*, pávice

raroh, *ráragas*, -o, m. /pol.rarog, falos buteo/

ropucha, *repeczka*, -õs, f.; *rupuže*

ropucha, *rupėže*, -ės; *rupuiže*, -ės, f

sova, *ywa*, -õs, f.

sluněčko (brouček červený), *dėwo jautis* /tj. boží volek/

skřivan, *syrũllis*, *cýrulis*, -io, m.

sokol, *sákalas*, -o, m.; *mano sakalėl'*, můj sokolíku!

slon, *slanas*, -o, m., *szlapis*

srna, *stirna*, -õs, f., *stirnėne*, -ės, f., srnice; *stirnikkas*, -o, m., srnec

sumec, *szalwas*, -o, m. Salmo Ahymllus

straka, *szárka*, -õs, f.

straka, *žautr'*, -õs, f.

tetřev, *tetčrwa*, -õs, f., *tetirwa*

úhoř, *ungurys*, -io, m.

vydra, *udra*, -*õs*, f. Odtud bezpochyby Odra řeka.

vran, *vrána*, *wřrnas*, -*o*, m., havran; warní = vrána, také: *wátra*, -*õs*. f.

velblúd, *werblúdas*, -*o*, m.

veveřice, *wowěřě.*, -*ěs*, f.

včela, *bitte*, -*ěs*, f.; demin. *biczullis*, -*io*, m. /sr. slv. b“čela, p“čela/ ; *biczullyste*, -*ěs*, f.,
družství, kamarádství.

vůl, *bullus*, -*aus*, m. = býk; též jiné zvíře mužské, p. Jelen

velryba, *didžuwis*, -*ěs*, f., v. ryba

vrabec, *žwirblis*, -*io*, m.

vlk, *vilkas*, -*o*, m.; vlčice, *wilkė*

Na skupině zoologických pojmenování si můžeme dobře ilustrovat charakter *Slovníku*. Mezi těmito výrazy se vyskytují lexémy, které patří k indoevropské lexice označující divokou zvěř. Jako příklad uvedeme následující: **bobr**, *bébrus* (pochází z indoevropského základu *bhebhro-*); **jelen**, *élnis* (pochází z indoevropského základu *e-ln*); **ježek**, *jež*, *ežys* (pochází z indoevropského základu *eghi-*); **kočka** (*kota*), *kátě*; **vydra**, *udra*; **orel**, *arélis* (pochází z indoevropského základu *er-*, *or-*); **vlk**, *vilkas*.⁹⁴ Například lexém **kůna**, *kiaune* odpovídá i pruskému *caune*. Jako příklady slavismů uvedeme tyto: **lev**, *lěwa*; **slon**, *slanas*.

Zaměříme se na tuto stat': **čáp**, *diduttis* n. *děduttis*, -*czio*, m. sr. *dēdas* = děd. Můžeme pozorovat snahu ztotožnit čápa s dědem, což v tomto případě odkazuje ke skupině koncepčně motivovaných statí. V tomto případě se ovšem jedná o deminutivní sufix *-ut* u slova *didis*, velký. Jde tedy pouze o „velkého ptáka“.

2.1.4 Etymologicky oprávněné snahy

Ba (ano, ovšem), *ba*; *arba*, *abba*.

Jak etymologický slovník Machka, tak slovník Smoczyńskiego potvrzuje starobylost, vzájemnou příbuznost i sémantickou shodu českého, polského a ukrajinského *ba* s litevským *ba*⁹⁵. Chantraine nabízí spojitost s řeckým *φῆ*⁹⁶, jak. Machek ztotožňuje s *ba* staroindické *srna*, („zajisté“), dle záměny *b* na *m* a „pohyblivým“ *s*. *Arba* je kompozitem částice *ar* a morfému *ba*.

Báti se, *bijàu*, *bijójau*, *bijóti* /kořen: *bĩ*, skr. *bhĩ*; ĭ přechází v *ii*, *ij*, *ai*/; *bijaus*, -*ótis*, *báti se*; *bajùs*, -*i*, *bážen činící*; *baidaus*, -*dytis*, *báti se*; *baigus*, -*i*, *bázlivý*; též *bailus*, -*i*.

Machek i Smoczyński nabízí obdobný výklad. Machek shledává za nejbližší příbuzné slovo staroindické *bháyatě*.⁹⁷

⁹⁴ ERHART, A., VEČERKA, R.: Úvod do studia etymologie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981.

⁹⁵ SMOCZYŃSKI, W.: Lietuvių kalbos etimologinis žodynas. Vilnius: Vilniaus universitetas, filologijos fakultetas, 2007. Str. 71. Heslo: arba.

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: ČSAV, 1957. Str. 39. Heslo: ba.

⁹⁶ CHANTRAINE, P.: Dictionnaire étymologique de la langue greeque. Histoire des mots. Paris, 1968. (Dostupné z: <http://etimologija.baltexus.lt/?w=ba>)

⁹⁷ SMOCZYŃSKI, W.: Lietuvių kalbos etimologinis žodynas. Vilnius: Vilniaus universitetas, filologijos fakultetas, 2007. Str. 59 – 60. Heslo: bijóti.

Běžeti, *bėgu* n. *bėgmi*, *bėgti*; *bėgas*, -o, m. běh, útěk; *bėgunas*, -a, m. poběhlík.

Ztotožnění *běžeti* a *bėgti* je s nejvyšší pravděpodobností oprávněné. Machek tento lexém uvádí jako všeslovanský. Slovenské *bežať*, *beh*, -*behnúť*, polské *biezec*, *biegac*, *biec* atd., staroslovanské *bězo*, *běžati*, *bėgnq*, *bėgnoti* a *bėgajq*, *bėgati*. Uvádí, že praslovanské bylo asi nejprve **bėgQ*, **bėgti*, jemuž odpovídá litevské *begu*, *bėgti*. Další příbuzenstva ukazuje v novoindeckých jazycích.⁹⁸ Ve slově *bėgunas* pozorujeme výpůjčku slovanského sufixu. Srovnatelné se slovem *běhoun*.

Býti, kořen *bu*, *skr. dhū* /perf. *buwau*, byl; fut. *busiu*, *budu*; inf. *buti*, býti; imperf. *budawau*; conj. *búcziau*, *butu*; imper. *buk*; v Žem. pres. *buwu* n. *bunu*; - *buwimas*, -o, m. bytí, stav; *buwis*, -*wjo*, m. bydlo; *buwaine*, -*ės*, f., pusté bydliště.

Lexém indoevropského původu.⁹⁹

Dāti, *dėdù i dėmi*, *dėti* (položiti, postaviti, dátí) sr. *díti*, *podíti se* = *dėdūs* n. *dėmės*, *dėtis*; *kur dėšūs*, *kam se mám diti?* *dėtis neprėtelisz kay*, nepřitelem se stavěti; *dėdūk* /*dėwe dūk*, *dejž būh*

Dle Machka všeslovanské, neboť všude toto slovo nalézáme s podobným bohatstvím významů. Slovanské *damb* odpovídá spolu s litevským *dúomi* a arménským *dam* tvarům indickým a řeckým, ale bez jejich reduplikační slabiky.¹⁰⁰

Hlava, *galwa*, -*ōs*, f.; též osoba; *po mano galwōs*, po mé smrti; *galwjus*, -*aus*, m., hlaváč; též *galwóczus*; – *galwožys*, -*io*, m., trpaslík (že má velkou hlavu); *galwinnes*, -*iū*, f. pl. hlavina (daň z hlavy).

Hlava i *galva* jsou s největší pravděpodobností společného baltoslovanského původu.¹⁰¹

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: ČSAV, 1957. Str. 48. Heslo: *bāti*.

⁹⁸ MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: ČSAV, 1957. Str. 53. Heslo: *běžeti*.

⁹⁹ MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: ČSAV, 1957. Str. 78. Heslo: *býti*.
SMOCZYŃSKI, W.: *Lietuvių kalbos etimologinis žodynas*. Vilnius: Vilniaus universitetas, filologijos fakultetas, 2007. Str. 83. Heslo: *būti*.

¹⁰⁰ MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: ČSAV, 1957. Str. 11. Heslo: *dāti*.

¹⁰¹ MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: ČSAV, 1957. Str. 166 – 167. Heslo: *hlava*.
SMOCZYŃSKI, W.: *Lietuvių kalbos etimologinis žodynas*. Vilnius: Vilniaus universitetas, filologijos fakultetas, 2007. Str. 154. Heslo: *galva*.

Hvězda, *žwaigžde*, *žwaigzde*, -ės, f.; *žwaigždėtas*, -a hvězdnatý, neb i s hvězdou; *žwaigždininkas*, -o, m. (hvězdník), vykladač z hvězd; *klystžwaigždėle*, -ės; *klystžwaigždykle*, -ės, f. (bludná hvězdička, bludička).

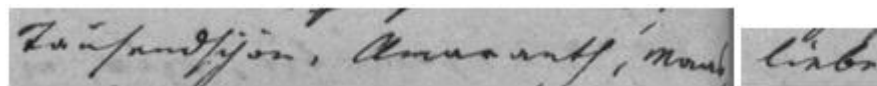
Baltoslovanská shoda. Odpovídá staroslovanské *zvězda*.¹⁰² *Velký slovník litevštiny* spojuje lexém *klystžwaigždyklė* s *klystugnė*, tj. bludným ohněm, bludičkou.¹⁰³

Oheň, *ugnis*, -ės, f. – pohořelý: *ugnėlė Dėwo pakorotas*; – ohniště: *ugnawėte*, -ės, f. – bůh ohně: *Jagabīs*, -bjo, m. /sr. Jagababa?/.

Tento lexém patrně je indoevropského původu. Souvisí se staroindickým *agnih* nebo latinským *ignis*.¹⁰⁴

Slunce, *sáule*, -ės, f., *Pirm saulės*, před slunce východem; *saulėle*, -ės, f., slunéčko; též

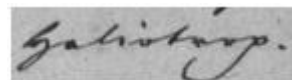
sedmikrása,

, *Bellis*

perennis, *saulinnis adyninkas*, slunečné hodiny ; *salleidis*, -dzio, m., čas západu slunce,

večer ; *saultekis*, čas východu slunce ; *saulžole*, slunečnice,

Patrně indoevropského původu. Staroprusky *saule*, staroslovansky *stьbnbce*.¹⁰⁵

¹⁰² MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: ČSAV, 1957. Str. 192. Heslo: hvězd.

SMOCZYŃSKI, W.: Lietuvių kalbos etimologinis žodynas. Vilnius: Vilniaus universitetas, filologijos fakultetas, 2007. Str. 794. Heslo: žvaigždė.

¹⁰³ Viz LKZ. Heslo: klýstžwaigzdyklė a heslo: klýstžwaigždė. (Dostupné z: <http://www.lkz.lt/startas.htm>)

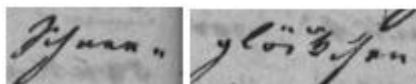
¹⁰⁴ MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: ČSAV, 1957. Str. 410. Heslo: oheň.

SMOCZYŃSKI, W.: Lietuvių kalbos etimologinis žodynas. Vilnius: Vilniaus universitetas, filologijos fakultetas, 2007. Str. 701. Heslo: ugnis.

¹⁰⁵ MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: ČSAV, 1957. Str. 558. Heslo: slunce.

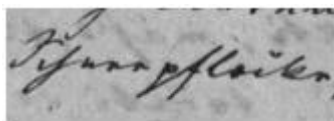
SMOCZYŃSKI, W.: Lietuvių kalbos etimologinis žodynas. Vilnius: Vilniaus universitetas, filologijos fakultetas, 2007. Str. 536 – 537. Heslo: saulė.

Snih, *snėgas*, -o, m.; *snėginne*, -ės, f.,

, *Galanthus nivalis*;

snaigala, -ōs, f.,

; též *sneigalà*, -ōs, f., *snigga*, *sninga* : *snėgt*, *snigti*, sněží se

Srovnatelné s lotyšským *sniegs*, či staropruským *snaygis*. Baltoslovanské *snaig-a*-.¹⁰⁶

2.1.5 Slavismy

Božný (nábožný), = *bažnas*, -a; *bažnyčia*, -ōs, f., kostel; *nūbažnas*, -a, nábožný

Srovnatelné se slovem *božnice* (místo, kde přebývají bohové). *Bažnyčia*, označení kostela, starý slavismus, který se zachoval v litevštině, ale nikoli ve slovanštině.¹⁰⁷

Bída, *bėda*, -ōs, f.; *bėda man*, běda mně.

V litevštině se jedná o slavismus staršího data, o čemž svědčí přítomnost ě. Ve staroslověnštině: *br̥da*.¹⁰⁸

Blázen, *blóznas*, -o, m.

Jedná se o polonismus. O sémantických posunech pojednává článek I. E. Adomavičiutė¹⁰⁹. Podle toho v mluveném jazyce slovo *blóznas* spíše charakterizovalo vlastnosti jako *mladý*, *slabý*, *zelenáč*, nekorespondovalo však s označením *šprýmaře* jako polský protějšek.

¹⁰⁶ MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: ČSAV, 1957. Str. 564. Heslo: snih.

SMOCZYŃSKI, W.: Lietuvių kalbos etimologinis žodynas. Vilnius: Vilniaus universitetas, filologijos fakultetas, 2007. Str. 581. Heslo: sniegas.

¹⁰⁷ BUCK, C. D.: A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal of the Indo-European Languages. Chicago, Illinois, 1948. (Dostupné z: <http://etimologija.balt nexus.lt/?w=ba%C5%BEny%C4%8Dia>)
SMOCZYŃSKI, W.: Lietuvių kalbos etimologinis žodynas. Vilnius: Vilniaus universitetas, filologijos fakultetas, 2007. Str. 51. Heslo: bažnyčia.

¹⁰⁸ SMOCZYŃSKI, W.: Lietuvių kalbos etimologinis žodynas. Vilnius: Vilniaus universitetas, filologijos fakultetas, 2007. Str. 52. Heslo: bėda.

¹⁰⁹ ADOMAVIČIUTĖ, I. E.: Leksičeskíe polonizmy v litovskich govorach: vidy zaimstvovaniy i ich adaptacija. 1979. (Dostupné z: <http://etimologija.balt nexus.lt/?w=bl%C3%B3znas>)

Čarodějník, *czernininkas*, -o, m.; -inke, -ės, f.

Kořen ze slovanštiny. Připojen je litevský sufix *-inkas*.

Čas, *czėšas*, -o, m.; *czėšą dūti*, lhůtu dáti; *neczėšas*, *nečas*. – /sr. krát/.

Na semináři označen jako poměrně oblíbený slavismus 19. století. Smoczyński jej označuje jako výpůjčku z běloruštiny.¹¹⁰

Česnek, *czėsnákas*, -o, m.

Slovo přejaté ze slovanštiny, pravděpodobně z běloruštiny. Vyskytuje se v soudobé litevštině.¹¹¹

Celý, *czėlas*, -a; *per czėlą nedėlę*, celý týden; *czėlnas*, -a, celý, úplný; *czėlybe*, -ės, f., celost.

Jedná se o slavismus. Dal by se však nalézt adekvátní protějšek a sice *kails* ze staré pruštiny. Tomuto lexému odpovídá i gótština, německé *heil*.¹¹² Kořen můžeme spatřovat i v litevském *kailinis*, kožich. (Můžeme uvažovat o proběhlém sémantickém vývoji, kdy primární význam byl „úplně celý“ („*celá kůže*“). Srovnajme rovněž s přáním „*bud' celý*“, kteréž získalo význam, „*bud' zdrav*“. V češtině *celeti* také znamená někoho uzdravovat, např. „*rána se zacelila*“.)

Cena, *czėnė*, -ės, f. (podíl, úkol); *czėnawójimas*, -o, m., dání úkolu; cenění.

V tomto případě se jedná o slavismus. Nicméně litevský výraz pro cenu *kaina* pravděpodobně má etymologicky shodný původ. Důsledkem druhé palatalizace v praslovanštině se v západoslovanských jazycích velára k změnila na palatálu c.¹¹³

¹¹⁰ SMOČYŃSKI, W.: Lietuvių kalbos etimologinis žodynas. Vilnius: Vilniaus universitetas, filologijos fakultetas, 2007. Str. 86. Heslo: česas.

¹¹¹ Více viz SABALIAUSKAS, A.: Dėl baltų kalbų česnako pavadinimų kilmės. LMAD, 1958. Str. 165 – 169. (Dostupné z: <http://etimologija.baltnexus.lt/?w=cesnakas>)

¹¹² MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: ČSAV, 1957. Str. 82. Heslo: celý.

¹¹³ O problematice historického vývoje slovanštiny více pojednává článek: LAMPRECHT, A.: Praslovanština a etnogeneze Slovanů. In: Sborník prací filosofické fakulty brněnské university. Brno, 1985. Str. 31 - 38.

Hřib, *grybas*, -o, m.

Jedná se o výpůjčku ze staroběloruského slova *grib*.¹¹⁴

Chrt, *kurtas*, -o, m.

Lexém *kurtas* je dle Smoczyńského výpůjčkou ze staroruského slova *churti*. Ze stejného zdroje pochází i lotyšské *kurts*.¹¹⁵

¹¹⁴ SMOCZYŃSKI, W.: Lietuvių kalbos etimologinis žodynas. Vilnius: Vilniaus universitetas, filologijos fakultetas, 2007. Str. 199. Heslo: grybas.

¹¹⁵ SMOCZYŃSKI, W.: Lietuvių kalbos etimologinis žodynas. Vilnius: Vilniaus universitetas, filologijos fakultetas, 2007. Str. 327. Heslo: kurtas.

Stanovení hlavních zdrojů

Problematiku zdrojů *Litevského slovníku* pouze nastíníme. Jako o jednom ze zdrojů je logické promluvit o slovníku *Nesselmannově*. Již bylo řečeno, že samotný slovník byl prvotně identifikován jako Litevský slovník podle Nesselmanna na základě excerpce výpisků o příbuzenství právě z tohoto slovníku pod lexémem A. V osobním fondu F. L. Čelakovského byla nalezena účtenka z knihkupectví, která potvrzuje, že F. L. Čelakovský *Nesselmannovým slovníkem* skutečně disponoval.¹¹⁶ Zůstává ovšem otázkou, kolik lexiky skutečně pochází z tohoto slovníku. Lepším předpokladem se zdá, že z něho vychází pouze určitá tematická škála slovní zásoby. Jako o důležitém zdroji je možné promluvit o *Litevsko-německém a německo-litevském slovníku Pilypa Ruhiga* z roku 1742, z něhož je pravděpodobně přejato určité množství slov. Dá se předpokládat, že autor pracoval i s jinými slovníky. S přihlédnutím do seznamu knih z jeho pozůstalosti lze zmínit slovníky *Gotharda Friedricha Stendera* a *Christiana Gottlieba Mielckeho*¹¹⁷.

Jako určitým vodítkem k prokázání této teze nám poslouží *Velký slovník litevštiny*, kde můžeme u jednotlivých lexémů nalézt poznámku, z kterých slovníků dané slovo pochází. Průzkum uvádí několik lexémů, kdy *Velký slovník litevštiny* uvádí jako zdroj pouze *Ruhigův slovník*. Například: **černokněžník**: *čarnininkas*. (Může se zdát zajímavým, že u slova podobného významu čarodějník nacházíme podobný lexém *černininkas*, kde vidíme pouze změnu samohlásky. U tohoto lexému *Velký slovník* odkazuje jakožto na zdroj pouze na slovník *Friedricha Kurschata*.) Dalším lexémem odkazujícím pouze na *Ruhigův slovník* je: **černidlo**: *čarnylas*.

Nacházíme četné příklady, kdy je *slovník Ruhigův* uváděn jako jeden ze zdrojů. U slovníků ostatních je ovšem jistá pochybnost, zda by mohly být využity, například kvůli jejich datu vzniku (**bodrý**: *bùdrus*; **klopota**: *klapatà*; **nočnice**: *naktinýčia*; **šibalství**: *bloznyste*). Jsou také příklady slov, kdy se daný lexém vyskytuje výhradně v *Ruhigově* nebo *Kurschatově* slovníku. Jako příklad poslouží např. **jezerník**; *ežerninkas*.

¹¹⁶ LEMEŠKIN, I.: Františko Ladišlavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas. In: Leksikografija ir leksikologija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010. Str. 112.

¹¹⁷ LEMEŠKIN, I.: Františko Ladišlavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas. In: Leksikografija ir leksikologija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010. Str. 112.

U části lexik potržených červeně pozorujeme, že ohledně zdroje je odkazováno k *Nesselmannově slovníku*. Kupříkladu: *beržinnis*, *diddélis raguttis*, *krūke kiaulū*, *mažas raguttis*, *pusis*, *žalias czetwergas*. Přesto, že se dá uvažovat o tom, že Čelakovský vyžíval zmíněné slovníky, je nutno tuto otázku prozkoumat důkladněji a zdroje podrobit ještě dalšímu výzkumu.

Závěr

V bakalářské práci jsme představili archiválii *Litevský slovník* (sign.: IV A 11). Tato lexikografická památka se nachází v Oddělení rukopisů a starých tisků Národního muzea. Její rozsah činí 30 folií, které zahrnují přibližně 1646 slovních statí. Jako první tento slovník popsal historik a archivář Národního muzea 1. poloviny 19. století F. M. Bartoš, jenž jej chybně identifikoval jako opis podle Nesselmannova lexikografického díla z roku 1850. Chybnou charakteristiku *Litevského slovníku* opravil I. Lemeškin v roce 2010, když tuto lexikografickou památku poprvé uvedl do lithuanistického oběhu článkem *Františka Ladislava Čelakovského žodynas*.

Souhlasili jsme s argumenty I. Lemeškina. *Slovník Nesselmannův* je překladový, litevsko – německý, kdežto *Litevský slovník* je česko – litevský a spíše etymologický (v žádném případě se nejedná o slovník překladový). Dále jsme navázali problematikou autorství *Slovníku*, které zmíněný badatel přisuzuje Františku Ladislavu Čelakovskému. Tuto tezi jsme podle našeho mínění potvrdili.

Vyjmenujeme si důvody, na jejichž základě jsme tak učinili.

- 1) Fragment dopisu Josefa Vlastimila Kamarýta Čelakovskému.
- 2) Korespondence a díla Čelakovského prokazující zájem o litevskou látku.
- 3) Lexikografické práce Čelakovského.
- 4) Podobné úvahy o společném baltoslovanském původu nalezené jak v *Litevském slovníku*, tak ve sbírce Čelakovského přednášek *Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury národův slovanských*.
- 5) Zamyšlení se nad dalšími osobnostmi, které mohli *Slovník* sepsat, a jejich postupné vyloučení jako potenciálních autorů.
- 6) Porovnání autografu.

Ve zmíněném fragmentu dopisu se můžeme dočíst tuto klíčovou větu: „*Ten Litevský slovník již bych rád viděl hotový z mnohých příčin i proto, abych jednou od tebe aspoň slovem pozdraven byl.*“ Z té se dozvídáme, že 1) Čelakovský pracuje na litevském slovníku, 2) v této práci pokročil, poněvadž se hovoří již o "hotovém" slovníku,

3) odesílatel touží být osloven litevsky a slovník má pomoci porozumění případnému pozdravení. Dopis bohužel není datován, ale na základě jeho dalšího obsahu jsme určili dobu jeho napsání na říjen nebo listopad 1827.

Čelakovského zájem o litevskou látku je nesporný. Mimo jiné jsme zmínili dopis ze dne 8. února 1824, kde se tento český obrozenec zaobírá Kristijonasem Donelaitisem, kterého označuje za nejlepšího litevského básníka. Roku 1827 v Praze pod názvem *Litevské písně* vyšel Čelakovského překlad sbírky dain L. J. Rhesy vydané v Královci roku 1825. Jedná se o první překlad litevských lidových písní do cizího jazyka. Ve *Slovníku* se objevují botanické názvy a folklor, což opět koresponduje s Čelakovského zájmy.

Důležitým bodem bylo uvedení *Litevského slovníku* v kontextu Čelakovského lexikografických prací, tj. 1) výpisků o příbuzenství gothských a slovanských slov během jeho studia staré gótštiny, 2) vytvoření slovníku polabštiny, kterému se věnoval v druhé polovině dvacátých let, a o němž roku 1827 píše Kamarýtovi, „*Slovník polabský již jest sestavený a nyní začínám načisto pracovat a opisovat.*“, 3) práce nazývaná jako „*Anglico-Slavonian-Researches*“, kde porovnával slova anglická se slovanskými a 4) jeho snaze sestavit etymologický slovník slovanských nářečí a etymologický slovník češtiny, které bohužel zůstaly nedokončeny. Ve spojitosti s jeho lexikografickou činností jsme vyjádřili předpoklad, že *Litevský slovník* jeho vědecké činnosti plně odpovídá.

Ve *Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury národův slovanských* a v *Litevském slovníku* nacházíme podobné úvahy o společném baltoslovanském původu u těchto lexémů: u adjektiva **švarný**: *szwarus*, u verba **loudati se** = *lendu*, **váhavě jíti**, *lezti* a u substantiv **sluka** = *slankė*; **zákampí**: *kampas*, kout, stinné místo; **kmen**: *kamėnas* (ač ve *Slovníku* je slovo uvedeno jako femininum *kamiėna*) a **zvířetnice**, *večernice*: *zvěřinnė*.

Za možné pretendenty na úlohu autorství jsme jmenovali tyto osobnosti: Karla Jaromíra Erbena, Pavla Josefa Šafařík a Ignáce Jana Hanuše. Z různých důvodů jsme postupně tyto možnosti zamítli. K tomu pomohlo i určení autorství na základě autografu. Bohužel jsme nedisponovali výkladem žádného odborníka v oblasti grafologické expertizy, odkázali jsme se však na diskuzi s písmomalířkou Marií Maškovou. V rukopisu Čelakovského a autora *Slovníku* jsme našli podobné prvky. Jmenovali jsme tyto:

zachovávání velkých mezer, sklon písma, podobný tvar <z>, <t>, <d>, <w>, dva typy podoby písmene <k> (podle umístění ve slově).

Dále jsme se věnovali problematice datace této lexikografické památky. Vyjádřili jsme předpoklad, že s ohledem na Čelakovského překladatelské zájmy, mohl na *Slovníku* začít pracovat kolem roku 1825 a v průběhu dalších let jej dokončovat a upravovat. Podle užitého pravopisu jsme usoudili, že analyzovaná verze *Litevského slovníku* byla sestavena nejdříve po roce 1842.

V další části bakalářské práce jsme zkoumali povahu této lexikografické památky. Na základě Čelakovského postoje k balto-slovanské vzájemnosti, jsme usoudili, že *Slovník* má posloužit jako důkaz pro podložení existence období společného soužití Baltů a Slovanů. Společná slovní zásoba musela dodat svědectví o existenci období baltoslovanské jednoty. Tento koncept podmínil celkový ráz *Slovníku*, který působí dojmem prototrautmanna (*Baltisch-slavisches Wörterbuch*. Göttingen, 1923).

Stanovili jsme tematické okruhy *Litevského slovníku*. Konkrétně jsme vymezili 1) skupinu koncepčně motivovanou, jež zahrnuje statě, které málokdy bývají etymologicky oprávněné, avšak zřetelně ilustrují snahu doložit výše zmíněný koncept balto-slovanské jednoty nebo nabízí neotřelou tezi ovlivněnou obrozeneckým romantismem, 2) skupinu tvořící folklorní lexika a mytologická pojmenování, 3) skupinu sdružující botanickou a zoologickou tematiku.

Z etymologického hlediska jsme skupiny rozdělily na dvě základní skupiny, kdy první sdružuje lexémy, u nichž jsou autorovy domněnky o shodě oprávněné, a druhá ty, u nichž oprávněné nejsou. Seznali jsme, že takové dělení je příliš široké. Usoudili jsme však, že z pohledu etymologie je třeba slovníkové statě podrobit komplexnímu a důkladnému rozboru, proto jsme toto hledisko pouze nastínili. Nicméně i bez důkladnější etymologické analýzy je z hlediska aktuálnosti vědeckého poznání pozorovatelné, že tento *Slovník* je poněkud zastaralý (a to i na svou dobu). Ve vícero případech jsou domněnky autora *Slovníku* mylné. Je zřejmé, že jeho výklady podléhají dobovým kontextům. Přesto autorovi nelze upřít, že postihl i legitimní shody a v mnoha případech jeho snaha představuje pozoruhodnou koncepci.

Seznam použité literatury:

PRIMÁRNÍ ZDROJE:

Litevský slovník – Oddělení rukopisů a starých tisků Knihovny Národního muzea, sign.: IV A 11.

Wypisky o gazyku litewském. 1833 – Oddělení rukopisů a starých tisků Knihovny Národního muzea, sign.: IX E 4.

Osobní fond F. L. Čelakovského – Literární archiv Památníku národního písemnictví.

Lietuvių kalbos žodynas I–XX. Vilnius, 1956–2002.

(Dostupné z: <http://www.lkz.lt/startas.htm>)

Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė.

(Dostupné z: <http://etimologija.baltnexus.lt/>)

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: ČSAV, 1957.

SMOCZYŃSKI, W.: *Lietuvių kalbos etimologinis žodynas*. Vilnius: Vilniaus universitetas, filologijos fakultetas, 2007.

LITERATURA:

ABAJEV, V. I.: Historiko-etymologičeskij slovar osetinsogo jazyka, I–IV. Moskva – Leningrad, 1958–1989.

(Dostupné z <http://etimologija.baltnexus.lt/?w=vytis>)

ADOMAVIČIUTĖ, I. E.: Leksičeskė polonizmy v litovskich govorach: vidy zaimstvovanių i ich adaptacija. 1979.

(Dostupné z: <http://etimologija.baltnexus.lt/?w=bl%C3%B3znas>)

BERESNEVIČIUS, G.: Lithuanian Mythology. In: BARANOVA, J.: Lithuanian philosophy: persons and ideas. Washington, D.C.: Council for Research in Values and Philosophy, 2001. Str. 31–41.

BĚTÁKOVÁ, M. E., BLAŽEK, V.: Encyklopedie baltské mytologie. Praha: Nakladatelství Libri, 2012.

BÍLÝ, F.: Korespondence a zápisky Frant. Ladislava Čelakovského 1–4. Praha: Česká akademie věd, 1907–1939.

BÍLÝ, F.: O filologickém vývoji Fr. Lad. Čelakovského: Přednáška Fr. Bílého, konaná v Jednotě českých filologů na památku stých narozenin Čelakovského dne 25. února 1899. In: Listy filologické / Folia philologica. Roč. 26, čís. 2. Praha: Ústav pro klasická studia AV ČR, 1899. Str. 103–116.

BLAŽEK, V.: Old Prussian arboreal terminology. 2001.

(Dostupné z: <http://etimologija.baltnexus.lt/?w=%C5%BEilvitis>)

BUCK, C. D.: A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal of the Indo-European Languages. Chicago, Illinois, 1948.

(Dostupné z: <http://etimologija.baltnexus.lt/?w=inkaras>)

ČELAKOVSKÝ, F. L.: Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury národův slovanských. Praha: Nákl. Musea Království českého, 1877.

ČELAKOVSKÝ, F. L.: Čtení o srovnávací mluvnici slovanské na universitě pražské. Praha: František Řivnáč, 1853.

- ČELAKOVSKÝ, F. L.: Jazykovědné rozmlouvání o jménu Slovan. In: Časopis Českého muzea. Praha, 1837. Str. 53–67.
- ČELAKOVSKÝ, F. L.: Kvítí. In: Časopis Českého muzea, svazek 24. Praha, 1850. Str. 99–102.
- ČELAKOVSKÝ, F. L.: Litevské národní písně. Praha: W Šollowské kněhtiskárně wedenjm Jana Host. Pospjssila, 1827.
- ČELAKOVSKÝ, F. L.: Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Praha: V kommissi u Františka Řivnáče, 1852.
- ERBEN, K. J.: Slovanské bájesloví. Praha: AV ČR 2010.
- ERHART, A., VEČERKA, R.: Úvod do studia etymologie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981.
- FRANCEV, V. A.: Ostatki jazyka slavjan polabskich, sobrannyje i objasnennyje F. L. Čelakovskim. Petrohrad, 1901.
- GIMBUTAS, M.: The Living Goddesses. University of California Press, 2001.
- HANUŠ, I. J.: Nástin báječných bytostí Báby a Děda hlavně co do starožitností česko-slovenských, Praha: KČSN, 1864.
- HANUŠ, I. J.: O methodickém výkladu pověstí slovanských vůbec a o výkladu pověsti „Tři zlaté vlasy děda Vševěda“ zvlášť. Praha: Tisk Jeřábkovské knihtiskárny, 1862.
- HANUŠ, I. J.: Život a působení Františka Ladislava Čelakovského, Praha: Tisk umělecko-knihtiskařského ústavu K. Bellmanna, 1855.
- CHANTRAINE, P.: Dictionnaire étymologique de la langue greeque. Histoire des mots. Paris, 1968. (Dostupné z: <http://etimologija.baltnexus.lt/?w=ba>)
- KOČÍ, J.: České národní obrození. Praha, 1978.
- KURSĪTE, J.: Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā. Rīga: Zinātne, 1999.
- LAMPRECHT, A.: Praslovanština a etnogeneze Slovanů. In: Sborník prací filosofické fakulty brněnské university. Brno, 1985. Str. 31–38.
- LAURINKIENĖ, N.: Transformations of the Lithuanian God Perkūnas, Studia Mythologica Slavica, III, Ljubljana, 2000. Str. 149–157.
- LEMEŠKIN I., ZABARSKAITĖ J.: Lituanistinis Augusto Schleicherio palikimas I. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.
- LEMEŠKIN, I.: Františeko Ladislavo Čelakovskio lietuvių kalbos žodynas. In: Leksikografija ir leksikologija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010. Str. 98–113.
- LEMEŠKIN I.: Rankraštinis Frydrichui Wilhelmui Hakui priskiriamas vokiečių–lietuvių kalbų žodynas Čekijoje. In: Acta Linguistica Lithuanica LXXI. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014. Str. 318–341.
- LOUŽIL, J.: Ignác Jan Hanuš. Praha: Melantrich, 1971.
- MACURA, V.: Znamení zrodu: české národní obrození jako kulturní typ. Jinočany: H & H, 1995
- NOVÁK, A.: Stručné dějiny literatury české. Olomouc: R. Promberger, 1946.
- O jméně Loki. (Dostupné z: <http://www.behindthename.com/name/loki>)
- PARKOSOVÁ, I.: František Ladislav Čelakovský: Soupis díla. Strakonice: 1999.
- Pocta Čelakovskému. Příspěvky ze sympozia k 200. výročí narození zakladatele české baltistiky Františka Ladislava Čelakovského. [Vědecký red.]: Marvan, J. – Štoll, P. Praha: Univerzita Karlova, 2004.
- RAZAUSKAS, D.: Iš baltų mitinio vaizdymo juodraščių: Aušrinė (ir Vakarinė). Liaudies kultūra, č. 6., 2011.
- (Dostupné z: http://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Razauskas_Dainius/Razauskas_BMVJ_LK_2011_6.pdf)
- Rodokmen rodu Vernier. (Dostupné z: <http://patricus.info/Rodokmeny/Vernier.txt>)

- RYBIČKA, A.: Přední křisitelé národa českého I. II. Praha: nakladatelství Fr. Šimáčka, 1883.
- SABALIAUSKAS, A.: Dėl baltų kalbų cesnako pavadinimų kilmės. LMAD, 1958. Str. 165–169. (Dostupné z: <http://etimologija.baltnexus.lt/?w=cesnakas>)
- SEDLÁČEK, M.: K vývoji českého pravopisu. Část 1. In: Naše řeč, č. 76, 1993. (Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=7120>)
- ŠEFERIS, V.: Kristijono Donelaičio kūryba čekų filologijos akiratyje. In: Senoji Lietuvos literatūra, 28. knyga. 2009. Str. 41–62.
- VODIČKA, F.: České obrození jako problém literární. In: Slovo a slovesnost. Roč. 10, č. 1. 1948. Str. 30–42. (Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=512>)
- VODIČKA, F.: Cesty a cíle obrozenské literatury. Praha, 1958.
- WEINGART, M.: Slovanská filologie na Karlově universitě v letech 1918–1929. Praha: Orbis, 1929.
- ZÁVODSKÝ, A.: Květinové epigramy. In: Sborník prací filosofické fakulty brněnské university. Brno, 1973. Str. 55–82.
- ZÁVODSKÝ, A.: František Ladislav Čelakovský. Praha: Melantrich, 1982.

Seznam tabulek a obrázků:

Obrázek č. 1: Dopis J. V. Kamarýta (LA PNP, f. F. L. Čelakovský, dopisy J. V. Kamarýta)	16
Obrázek č. 2: Ukázka rukopisu autora Slovníku (Litevský slovník, sign.: IV A 11.)	28
Obrázek č. 3: Ukázka rukopisu F. L. Čelakovského, dopis z 24. 7. 1827 (LA PNP, f. F. L. Čelakovský, dopisy J. V. Kamarýtovi.)	29
Obrázek č. 4: Ukázka rukopisu K. J. Erbena, dopis z 8. 8. 1846. (Dopis Karla Jaromíra Erbena c.k. zemskému prezídiu. (Dostupné z http://www.esbirky.cz/predmet/76797))	29
Obrázek č. 5: Ukázka rukopisu P. J. Šafaříka, Výpisky o jazyku litevském, z roku 1833 (Výpisky o gazyku litewském, sign.: IX E 4.)	29
Obrázek č. 6: Ukázka rukopisu I. J. Hanuše (LOUŽIL J.: Ignác Jan Hanuš. Praha: Melantrich, 1971. Str. 32.)	30
Tabulka č. 1: Porovnání rukopisu	31
Tabulka č. 2: Počet článků u jednotlivých písmen	33